

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

**Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí
svobody**

Diplomová práce

Autor: Kateřina Bakešová
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Hradec Králové

2016

Zadání diplomové práce

Autor: Kateřina Bakešová

Studium: P13341

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: **Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody**

Název diplomové práce AJ: The relapse of people released from imprisonment

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je popsat recidivu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Teoretická část práce se věnuje výkonu trestu odnětí svobody v České republice, vězeňským zařízením, propouštění osob z výkonu trestu odnětí svobody a sociálním a psychickým důsledkům uvěznění. Zároveň vymezuje a charakterizuje pojem recidiva a zabývá se recidivou trestné činnosti u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Empirická část práce se zaměřuje na zjištění postojů a názorů veřejnosti k dané problematice. Jako výzkumné metody jsou použity dotazníkové šetření a rozhovory.

Anotace:

Cílem diplomové práce je popsat recidivu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Teoretická část práce se věnuje výkonu trestu odnětí svobody v České republice, vězeňským zařízením, propouštění osob z výkonu trestu odnětí svobody a sociálním a psychickým důsledkům uvěznění. Zároveň vymezuje a charakterizuje pojem recidiva a zabývá se recidivou trestné činnosti u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Empirická část práce se zaměřuje na zjištění postojů a názorů veřejnosti k dané problematice. Jako výzkumné metody jsou použity dotazníkové šetření a rozhovory.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Oponent: Mgr. Jakub Holeček

Datum zadání závěrečné práce: 19.12.2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. et. Mgr. Tereze Raszkové za její cenné rady a podporu při tvorbě mé práce.

Anotace

BAKEŠOVÁ, Kateřina. *Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 90 s. Diplomová práce.

Cílem diplomové práce je popsat recidivu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Teoretická část práce se věnuje výkonu trestu odnětí svobody v České republice, vězeňským zařízením, propouštění osob z výkonu trestu odnětí svobody a sociálním a psychickým důsledkům uvěznění. Zároveň vymezuje a charakterizuje pojem recidiva a zabývá se recidivou trestné činnosti u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Empirická část práce se zaměřuje na zjištění postojů a názorů veřejnosti k dané problematice. Jako výzkumné metody jsou použity dotazníkové šetření a rozhovory.

Klíčová slova: recidiva, výkon trestu odnětí svobody, propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, psychosociální důsledky uvěznění, postpenitenciární péče.

Abstract

BAKEŠOVÁ, Kateřina. Recurrence of people released from prison. Hradec Kralove: Faculty of Education, University of Hradec Kralove, 2016. X. This thesis.

The goal of the dissertation is to describe the relapse of people released from imprisonment. Theoretic part of the work is dedicated to the custodial sentence in Czech Republic, custodial establishment, relapse of people from imprisonment and sociological and psychological consequences of imprisonment. At the same time it delimit and characterizes the term relapse and deals with relapse of criminal activity of people released from custodial sentence. Empiric part of the work is focused on the establishment of feelings and opinions of the public towards the given problems. The research methods used were the questionnaires and interviews.

Keywords: recidivism, imprisonment, release from prison, psychosocial consequences of imprisonment, afterpenitentiary care.

Obsah

Úvod	8
1. Pojem recidiva	10
1.1. Vymezení pojmu recidiva	10
1.2. Druhy kriminální recidivy	14
1.3. Etiologie recidivy	14
1.3.1. Exogenní rizikové vlivy	16
1.3.2. Další rizikové vlivy vnějšího prostředí	18
1.3.3. Osobnost pachatele	20
1.3.4. Recidivující pachatel a jeho znaky	24
2. Stav kriminální recidivy	27
2.1. Statistiky Policie ČR	28
2.2. Statistiky soudů	29
2.3. Statistiky vězeňské služby ČR	30
3. Výkon trestu odnětí svobody	35
3.1. Příjem, umístování, diferenciací odsouzených a jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody	36
3.2. Propuštění z výkonu trestu	40
3.3. Práva a povinnosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody	40
3.4. Psychosociální důsledky uvěznění	43
4. Penitenciární a postpenitenciární péče jako možnost prevence recidivy	48
4.1. Penitenciární péče	48
4.2. Postpenitenciární péče	51
4.2.1. Subjekty postpenitenciární péče	53
5. Postoje	57
5.1. Charakteristika postojů, jejich funkce, vývoj a změna	58
6. Postoje veřejnosti k problematice kriminální recidivy	61
6.1. Metodologická východiska	61
6.1.1. Stanovení výzkumného problému, volba výzkumného souboru a výzkumných metod	61
6.1.2. Stanovení hypotéz	62
6.2. Interpretace výsledků průzkumného šetření	63
6.2.1. Základní charakteristiky respondentů	63

6.2.2. Vyhodnocení hypotéz	65
6.3. Shrnutí výsledků průzkumného šetření.....	76
Závěr	78
Seznam použitých zdrojů	79
Seznam tabulek	85
Seznam grafů	85
Seznam příloh	86

Úvod

Téma diplomové práce, které jsem si zvolila je „Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody“. Toto téma jsem si vybrala, neboť si myslím, že je zajímavé a stále aktuální. Recidiva byla a je závažný problém, který se v naší společnosti hojně vyskytuje, proto je zapotřebí se jím zabývat.

Porušování norem a páchaní trestné činnosti je staré jako společnost sama. Podíváme-li se na stav recidivy v posledních letech, můžeme konstatovat, že má s každým dalším rokem mírně vzrůstající tendenci. Osoby, které byly ve výkonu trestu odnětí svobody alespoň jednou a vícekrát (můžeme je tedy považovat za recidivisty) v počtech převyšují osoby poprvé vězněné. Vystává zde tedy otázka, jaký bude stav recidivy v budoucnu? Pokud se nepodaří situaci účinně řešit, mohou být statistická data, týkající se recidivy, během dalších let ještě více nepříznivější. Vysoký stav recidivy do jisté míry odráží efektivitu represe a prevence, resp. její neúčinnost.

V diplomové práci se zabývám vymezením pojmu recidiva. Jsou zde nastíněna pojetí, dle kterých můžeme recidivu odlišně chápat. Dále se zabývám jejími možnými příčinami a stavem recidivy v ČR, dle statistických údajů soudů, Policie ČR a Vězeňské služby. Jelikož se zaměřuji na recidivu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, pojednávám zde obecně o výkonu trestu odnětí svobody a o jeho psychosociálních důsledcích, které mnohdy tvoří významnou překážku při opětovném začlenění jedince do společnosti. V práci zmiňuji penitenciární a zvláště pak postpenitenciární péči, která je dle mého názoru obzvláště důležitá a potřebná pro osoby, které byly právě propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. I když se může na první pohled zdát, že systém postpenitenciární péče u nás je celistvý, není tomu úplně tak. Myslím si, že je potřebná a přínosná zvláště dlouhodobá péče, ne pouze jednorázová či krátkodobá pomoc, která je propuštěným osobám poskytována. Aby postpenitenciární snahy byly účinné a úspěšné, je zapotřebí spolupráce propuštěné osoby se subjekty poskytující tuto péči. Což se nemusí vždy setkat s kladnými reakcemi.

Cílem empirické části diplomové práce je zjistit postoje a názory veřejnosti k dané problematice. Zajímám se především o jejich názory na udělování trestů, zjišťuji, zda má většina opravdu odmítavé postoje vůči osobám, které prošli vícekrát výkonem trestu odnětí

svobody. Také mě zajímá názor veřejnosti na postpenitenciární péči. Dotazuji se na způsoby, kterými by se dalo recidivě předcházet, resp. zamezit. Tyto všechny údaje zjišťuji skrze dotazníky, které byly rozdány. Pro podrobnější informace uskutečňuji rozhory.

1. Pojem recidiva

Pojem recidiva je užíván v mnoha vědních oborech. V diplomové práci se zabývám opětovným páčáním trestné činnosti osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, užívám zde tedy výstižnější pojem, a to kriminální recidiva. Pojem můžeme zjednodušeně a obecně vysvětlit jako opakování, návrat k něčemu.

Samotný původ slova recidiva pochází z latinského termínu *recidivus*, což Kábrt, Kucharský překládá jako obnovený, vracející se zpět, a slovesného tvaru *recido*, který se dá vyložit jako obnovit, zpět padnout. Právní pojem *crimen recidivum* pak překládáme jako znovu spáchaný trestný čin (Kábrt, Kucharský, 2000, s. 430).

Vysvětlení a pojetí samotného pojmu kriminální recidiva není ovšem zcela jednotné. Pojem recidivy bývá užíván v širším a užším pojetí.

Širší pojetí bere v úvahu opětovné páčání trestné činnosti bez ohledu na její povahu. Jinými slovy lze recidivu v širším pojetí označit jako obecnou kriminální recidivu. Abychom mohli hovořit o recidivě v užším pojetí, je třeba, aby pachatel spáchal tentýž trestný čin nebo trestný čin druhově shodný, v tomto případě hovoříme o speciální kriminální recidivě (Kuchta, Válková, 2005, s. 880).

1.1. Vymezení pojmu recidiva

Vymezení pojmu kriminální recidiva se liší i v jednotlivých oborech. Jelikož je recidiva důležitou oblastí zkoumání vědních disciplín, nabízím zde pohled na recidivu z hlediska právního, kriminologického a penologického.

V trestně právním pojetí je recidiva vnímána jako situace, kdy se jedinec dopouští trestného činu, přestože byl již v minulosti za trestný čin pravomocně odsouzen. Suchý (1983, s. 88) nahlíží na recidivu jako na vysoce nebezpečný sociální jev, kdy pachatel, který byl pravomocně odsouzen a trest vykonal, se dopouští opětovného páčání trestné činnosti. Použitá opatření – trest, nevedla k nápravě, resocializaci pachatele, minula se tedy účinkem.

Rozhodující v právním pojetí je tedy pravomocné odsouzení pachatele. Nebyl-li pachatel odsouzen, nelze na danou situaci nahlížet v právním pojetí jako na recidivu. Kromě výše zmíněné „pravé“ recidivy, lze podle Chromého rozlišit i tzv. „zdánlivou“ či „nepravou“ recidivu. O takový typ recidivy se jedná v případě, že došlo ke spáchaní

trestného činu v době po vyhlášení odsuzujícího rozsudku soudem prvního stupně za předchozí trestný čin, ale zároveň ještě předtím, než tento rozsudek nabyl právní moci (Chromý, 2009, s. 325). Recidivou tedy není případ, kdy pachatel spáchal další trestný čin v době po vyhlášení odsuzujícího rozsudku až do okamžiku, kdy tento rozsudek nabyl právní moci.

Recidiva je v obecné části trestního zákoníku (TrZ) významně řešena v několika paragrafech. Ve smyslu ustanovení § 42 písm. p) TrZ je recidiva posuzována jako přitěžující okolnost. Soud je ovšem oprávněn podle povahy předchozího odsouzení tuto okolnost za přitěžující nepokládat, a to zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, na způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení. Dále jde-li o pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, anebo o pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky a spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním, jestliže započal léčení nebo učinil jiná potřebná opatření k jeho zahájení (§42 písm. p).

Recidiva ovlivňuje druh a výměru ukládaného trestu podle §39 TrZ, kde je recidiva součástí povahy a závažnosti trestného činu. Přičemž výměru ukládaného trestu může recidiva ovlivnit zejména negativně, v neprospěch pachatele. Při stanovení druhu trestu a jeho výměry se přihlíží k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, k osobním, rodinným a majetkovým poměrům pachatele a také k jeho dosavadnímu způsobu života.

Ve zvláštní části trestního zákoníku došlo v posledních letech v oblasti speciální recidivy ke změnám. Jak poznamenává Chromý: tam, kde byla dříve recidiva součástí základní skutkové podstaty, je nyní v kvalifikované skutkové podstatě. Dojde-li k jejímu naplnění, může být tato kvalifikovaná skutková podstata uplatněna, což vede ke zvýšení trestní sazby trestu odnětí svobody nebo k vyloučení některých alternativních sankcí. Speciální recidiva se tedy více objevuje v TrZ jako možnost podmiňující použití vyšší trestní sazby. V TrZ došlo do roku 2010 k dvojnásobnému navýšení počtu skutkových podstat, u kterých vystupuje opětovné spáchání trestného činu jako okolnost umožňující použití vyšší trestní sazby. Po roce 2010 se v trestním zákoníku také již nesetkáme se speciální kategorií pachatelů označovanou jako zvlášť nebezpeční recidivisté (Chromý, 2009, 326-328).

Můžeme tedy konstatovat, že v posledních letech došlo v oblasti kriminální recidivy k zprísňení ukládaných trestů za spáchané protiprávní činy. Obecně se u nás

sankční politika spíše zpřísňuje. Jak se ovšem zdá, veřejnost je opačného názoru. To, že TrZ vesměs zpřísnil trestní sazby u mnohých závažných trestných činů, se do povědomí veřejnosti dostalo jen minimálně. Svědčí o tom výsledky výzkumu s názvem Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti, který prováděl v roce 2013 Scheinost a kol. pod záštitou Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, dle kterých si více jak polovina oslovených lidí myslí, že sankční politika u nás se spíše zmírňuje a že tresty za závažné trestné činy jsou méně přísné než před deseti lety (Scheinost a kol., 2013, 116). Stejně výsledky můžeme vidět i ve výzkumu názorů veřejnosti na trestní politiku, který byl proveden Zemanem a kol. již v roce 2009. V tomto šetření si více jak 57% veřejnosti myslí, že ukládané tresty za trestné činy jsou příliš mírné (Zeman a kol., 2011, s. 95).

Nárůst trestné činnosti recidivistů a problémy s vyřešením tohoto problému vyústily v různé koncepce, které měly za úkol problém řešit. Jednu z nich zmiňuje Chromý, a to tzv. teorii odstrašení „Three Strikes and You’re Out“, která v krajních případech požadovala, aby po spáchání třetího trestného činu, byl pachatel uložen automaticky doživotní trest odnětí svobody, a to bez ohledu na závažnost činu a osobnost pachatele. Koncepce je platná v některých státech v USA. Tato teorie v České republice nenašla plnou podporu, i přes to, že měla své zastánce (Chromý, 2009, 329-330). Podle mě je dobře, že tato koncepce „tříkrát a dost“ u nás nebyla přijata. Myslím si, že je zapotřebí přistupovat ke každému spáchanému trestnému činu, jakožto k pachateli, individuálně a nelze skutečnost generalizovat.

K této koncepci se vyjadřují Brown, Jolivet, kteří přibližují přijetí a fungování koncepce v Kalifornii. Zde se stalo přijetí tohoto opatření bezprostřední reakcí na brutální vraždy dvou malých děvčat spáchané recidivisty. Návrh koncepce byl předložen kalifornským voličům již v roce 1994 a dle ní měl být pachatel, který byl potřetí odsouzen za jakýkoli těžký zločin, potrestán doživotím. Kalifornská úprava „Three Strikes“ patří mezi nejpřísnější mezi americkými státy, které toto do svého právního řádu implementovaly. Jak dokládají americké výzkumy – zavedení této koncepce přispělo ke snížení kriminality recidivistů, ale jako vše, i toto má své pro a proti (Brown, Jolivet, 2005).

Od právního pojetí recidivy je třeba odlišit **pojetí ve smyslu kriminologickém**. Kriminologie je interdisciplinární vědou. Kuchta, Válková (2005, s. 2) vymezují kriminologii jako vědu zkoumající kriminalitu, její příčiny, projevy a latenci, dále pachatele, oběť a jejich vzájemný vztah, sankční systémy a jejich účinnost, formální a neformální sociální kontrolu kriminality, veřejné mínění a prevenci kriminality.

Kriminologie vnímá recidivu jako opětovné spáchání trestného činu, bez ohledu na to, zda byl pachatel za předchozí spáchaný trestný čin odsouzen nebo stíhán (Zoubková a kol., 2011, s. 91).

Kratochvíl poukazuje na to, že k naplnění kriminologického pojetí recidivy postačí například i spáchání činu jinak trestného. V tomto pojetí se vychází z faktického stavu opakování trestné činnosti, bez ohledu na právní instituty jako je odsouzení, zahlazení či amnestie. Kriminologická recidiva zahrnuje i tzv. nepravou či zdánlivou recidivu, což u pojetí právního tak není. Kriminologické pojetí recidivy bere v potaz skutečnost, že se pachatel recidivista po předchozím potrestání nenapravil, čili že resocializační působení se minulo účinkem (Kratochvíl, 2009, s. 349).

Odlišněji na recidivu pohlíží penologie. Penologie je transdisciplinární věda zabývající se trestem, trestání, výkonem trestu a jeho účinky. Pojem recidivy **v penologickém pojetí** je naplněn tehdy, je-li tatáž osoba nejméně podruhé ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS).

V penitenciární praxi se bere recidiva v úvahu při umisťování odsouzených do jednotlivých cel. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, §7 písm. b, uvádí, že se od sebe zpravidla umisťují odsouzení recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve VTOS poprvé.

V souvislosti s pojmem kriminální recidiva se můžeme setkat i s pojmem **kriminální kariéra**. Tento pojem někdy bývá považován za synonymum kriminální recidivy, což není zcela přesné. Jak poukazuje Kuchta, Válková: recidiva je opakování trestné činnosti, kriminální kariéra se liší tím, že má začátek, průběh, případně konec páchaní trestné činnosti. Kriminální kariéra tedy obsahuje významné aspekty vývoje individuální trestné činnosti. Pro zjednodušení a přehlednost sledování kriminální kariéry jedince byl navržen tzv. kriminogram. V němž jsou uspořádané údaje o životní historii, popisující fyzický, sociální, profesní, partnerský, kriminální vývoj a průběh socializace daného jedince. Tyto údaje jsou zaneseny do časové řady. Díky tomu pak můžeme

přehledně sledovat kriminální kariéru jedince, zvrátové okamžiky v jeho životě, které mohly vést k počátku páchaní trestné činnosti (Kuchta, Válková, 2005, s. 330 – 332).

1.2. Druhy kriminální recidivy

Kriminální recidivu můžeme odlišně chápat dle výše zmíněných vymezení. Kromě toho lze recidivu dále rozlišovat, určovat její druhy.

Recidivu můžeme rozlišit na **obecnou a speciální**. Suchý (1971, s. 222) přiřazuje pojem obecná kriminální recidiva k situaci, kdy dochází opětovně k páchaní trestné činnosti jako takové. Naopak speciální recidiva je opakování konkrétního druhu trestného činu.

Posuzujeme-li intenzitu recidivy, tedy délku intervalu mezi jednotlivými odsouzeními, můžeme dle Suchého rozlišit **trvalou a dočasnou recidivu**. Trvalou vymezuje jako stav, kdy se justice při identifikaci kriminální recidivy a následných úvahách o ztrestání sankcí za opakovanou trestnou činnost opírá o skutečnost, že daná osoba byla někdy v minulosti odsouzena za spáchaný trestný čin, a to bez ohledu na dobu, která mezitím uplynula. Naopak dočasná recidiva je situace, kdy pachatel opakuje trestnou činnost v určitém, časově přesně vymezeném období, např. pět let (Suchý, 1971, s. 224).

Dále můžeme dle kritéria kriminální specializace rozlišit recidivu **stejnorodou a nestejnorodou**. Stejnorodou recidivu tvoří trestné činy, které jsou z právního hlediska stejné (monotropní) nebo podobné (homotropní). Nestejnorodou recidivu tvoří trestné činy odlišného druhu (Suchý, 1983, s. 97). Nestejnorodou recidivou máme na mysli případy, kdy pachatel opakovaně páchá trestné činy ze dvou skupin trestné činnosti, tzv. amfitropní nebo ditropní recidiva (násilné a majetkové trestné činy). Případně pachatel páchá opakovaně trestné činy z více než dvou kategorií trestných činů, poté mluvíme o polytropní recidivě (Kuchta, Válková, 2005, s. 330 – 331).

1.3. Etiologie recidivy

Zjistit příčiny kriminálního chování, kriminální recidivy se snaží řada vědeckých oborů již od svého počátku. Jak se postupně ukázalo, kriminalita je jevem multifaktoriálně podmíněným. To samé platí i pro recidivní chování. Současná věda nejenom zjišťuje

a popisuje možné příčiny kriminálního chování, recidivy, ale objevují se zejména snahy predikce vývoje pachatele – jeho vývoj z hlediska opakování kriminálního chování.

Každá společnost si stanovuje svá pravidla, kterými reguluje chování členů této společnosti. Můžeme zde mluvit o systému psaných i nepsaných norem, jejichž porušování je různě sankcionováno. Cílem právních norem je chránit zájmy společnosti i jednotlivce. Kriminální chování je ve své podstatě porušování norem, v tomto případě právních norem. Jde o závažnější činy, které vymezuje trestní zákoník. Ten určuje, jaké sankce budou za porušení právních norem následovat. Vágnerová (2004, s. 805) chápe trestnou činnost jako projev poruchy sociálně-adaptačních schopností a dovedností, kdy pachatelé nejsou schopni nebo ochotni plnit základní požadavky a očekávání společnosti.

K porušování právních norem, k páčání či k opakování kriminálního jednání může pachatel směřovat z různých důvodů. Je nutné podotknout, že téměř vždy se jedná o kombinaci různých příčin. Můžeme rozlišit příčiny endogenní, tedy příčiny vnitřní. Tyto možné příčiny mohou být povahy biologické (geneticky dané či vrozené) nebo psychologické, můžeme pak hovořit o osobnosti pachatele. Významným faktorem ovlivňujícím jednání jedince jsou také vlivy působící z vnějšku, čili exogenní příčiny. Ať už na mikro úrovni nebo v celospolečenském měřítku. Do podmínek ovlivňujících jedincovo chování z vnějšku patří také přírodní podmínky.

V souvislosti s příčinami kriminálního chování se můžeme také setkat s pojmem kriminogenní faktory. Tímto termínem se v kriminologii označují rizikové činitele (ať už příčiny či podmínky), které určitým způsobem usnadňují, vyvolávají nebo podporují páčání trestné činnosti. Kriminogenní faktory primárně zvyšují riziko výskytu počátku, trvání či frekvence kriminálního jednání. Tyto faktory jsou navzájem propojené. Různé kombinace rizikových faktorů vytvářejí kumulativní účinky, kriminalita je pak zřejmě výslednicí interakcí mezi individuálními rizikovými faktory a vlivy vnějšího prostředí. Existuje řada dělení rizikových faktorů. Mně přijde nejvýstižnější a nejvhodnější dělení, které uvádí Blatníková a Netík, na subjektivní (individuální) faktory, které se týkají psychických a fyzických vlastností a chování jedince. Dále objektivní - sociální rizikové faktory, a to jak v užším slova smyslu (rodinné prostředí, vrstevnické skupiny, atd.) tak i v celospolečenském měřítku (Blatníková, Netík, 2008, s. 10). Vybrala jsem právě toto

dělení rizikových faktorů ve vztahu ke kriminálnímu chování, protože se jimi budu dále podrobněji zabývat v následujících podkapitolách.

1.3.1. Exogenní rizikové vlivy

S vlivy vnějšího prostředí se dostáváme do konfrontace každý den. Tyto vlivy nás ovlivňují ať už přímo či nepřímo, vědomě nebo nevědomě. Existuje řada rizikových vlivů vnějšího prostředí, které mohou podmínit budoucí kriminální jednání jedince.

Rodinné prostředí

Na mikrosociální úrovni to je v první řadě rodinné prostředí, které jedince začíná již od narození ovlivňovat. Při zkoumání vnějších příčin kriminálního jednání je velká pozornost věnována právě rodině, její funkčnosti případně dysfunkčnosti. Rodina by měla plnit tyto základní funkce: biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, socializačně-výchovnou a nejdůležitější emocionální. Pokud rodina z nějakých důvodů tyto funkce neplní, můžeme takovou rodinu označit podle Dunovského jako:

1. Problémovou rodinu, ve které se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, ale rodina je schopna problémy řešit či kompenzovat.
2. Dysfunkční rodinu, ve které se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí. Tyto poruchy ohrožují rodinu jako celek, ale i dítě a jeho vývoj. Rodina není schopna řešit problémy vlastními silami. V takovém případě může dojít ke zbavení rodičovských práv.
3. Afunkční rodinu, která neplní svoje základní funkce. Rodina dítěti škodí, nebo jej může dokonce ohrožovat v jeho existenci. Řešením pak je odebrání dítěte z rodiny (Dunovský, 1986, s. 28).

Neplní-li rodina svoje funkce zejména v oblasti výchovy, socializace a saturace potřeb, mohou se tyto negativní zkušenosti podepsat na vývoji osobnosti dítěte, což může později vést k nejrůznějším odchylkám v chování, k rozvoji nežádoucích vzorců chování, v horších případech k sociálněpatologickému jednání.

Dle Suchého (1983, s. 9) značná část recidivních pachatelů vyrůstala v nepříznivých rodinných podmínkách. Ať už rodinu postil rozvod rodičů, panovaly v ní neuspořádané a neupřímné vztahy, nebo nesaturovala potřeby dítěte, to vše a mnohé další mělo negativní

vliv na děti a jejich vývoj. Často takové podmínky vedly k dlouhodobým frustracím či deprivacím na straně dítěte, které později mohly vyústit k deviantnímu či přímo ke kriminálnímu jednání. Suchý poznamenává: „Rodinné prostředí plné nesvárů, stálého napětí, nekorigovaných afektů, nezdravých vztahů mezi rodiči a ke společnosti vyvolává a umocňuje u dítěte a dospívajícího nejen zkreslené vzory chování, ale i zvyšuje pocity osamělosti a opuštěnosti, které mohou vyústit v odpírání poslušnosti, odmítání všech společenských norem a k agresivitě vůči okolí. Nelze očekávat, že by v nevyvážené či rozvrácené rodině se dítě naučilo ukáznit své pocity libosti a nelibosti a svá pudová přání“ (Suchý, 1983, s. 9).

V rodinném prostředí se můžeme setkat s různými negativními faktory, které mohou zásadně ovlivňovat vývoj jedince a jeho pozdější chování. Mezi rodinné rizikové faktory, které zmiňuje Blatníková, Netík, patří:

1. Zneužívání nebo zanedbávání dítěte.
2. Nevhodné techniky/způsoby výchovy – zde jde především o nedostatek rodičovského dohledu nad aktivitami dětí, chladné emocionální vztahy, neúměrně přísná disciplína či naopak příliš liberální přístup.
3. Rozsáhlá velikost rodiny – ve smyslu, čím roste počet dětí v rodině, tím klesá kvalita a kvantita rodičovské pozornosti věnované jednotlivým dětem.
4. Porušená rodina – ve smyslu rozvodu a ztráty jednoho z rodičů.
5. Kriminální a antisociální jednání rodičů (Blatníková a Netík, 2008, s. 23).

To že je kriminální a antisociální jednání rodičů významným předpokladem budoucího kriminálního chování dítěte dokazují níže zmiňované studie. Blatníková a Netík poznamenávají na základě výsledků Cambridgeské studie, Pittsburghské studie, výzkumu McCordové či Robinsové, že „kriminální a antisociální rodiče mají tendenci mít delikventní a antisociální děti.“ Z výzkumů také vyplývá, že u podstatné části zkoumaných recidivujících pachatelů byla zjištěna předchozí trestná činnost alespoň jednoho z rodičů či sourozenců. Trestná činnost, zatčení nebo odsouzení rodinných příslušníků je tak významným prediktorem pozdějšího kriminálního jednání jedince (Blatníková, Netík, 2008, s. 24).

Proč se páčání trestné činnosti v určitých rodinách koncentruje a přenáší se z jedné generace na druhou? Na tuto otázku podávají vysvětlení Blatníková a Netík: „jednak může jít o mezigenerační kontinuitu v expozici mnohonásobným rizikovým faktorům“.

Následující generace tak může také trpět chudobou nebo opakovat časně těhotenství svých rodičů. Sklony ke kriminálnímu jednání rodiče se mohou na dítě také přenášet skrze genetické mechanismy. Určitou roli v „kriminální infekci“ v rodině hrají taky procesy učení, nápodoby a identifikace se staršími členy rodiny (Blatníková, Netík, 2004, s. 24). V souvislosti s tím Vágnerová (2004, s. 810) uvádí pojem „negativní sociální dědičnost“. Jde o situaci, kdy si jedinec v rodině osvojí určité vzorce chování, které používá i ve své dospělosti a dál je stejným způsobem předává svým potomkům. Můžeme říci, že pachatelé trestných činů, kteří měli špatné rodiče, se rovněž stávají špatnými rodiči, rovněž nezískají potřebné vzdělání, nevydrží v žádném zaměstnání, a tak jako zdroj obživy volí trestnou činnost.

Myslím si, že předkládané argumenty hovoří více než jasně o tom, že rodinné prostředí a celkově výchova jedince má zásadní vliv na jeho budoucí život a chování. Nicméně nemůžeme s jistotou konstatovat, že osoba vyrůstající v neúplné či nefungující rodině musí být nutně předurčena ke kriminálnímu jednání.

Jak dokládají výsledky výzkumu s názvem Kriminální recidiva a recidivisté, který provedla Marešová a kol. pod záštitou Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, rodinné poměry se v zásadě nijak zvlášť nelišily od běžné populace, tedy u recidivistů se v rodině vyskytovaly tytéž problémy jako u lidí, kteří se recidivisty nestali (Marešová a kol., 2011, s. 221).

1.3.2. Další rizikové vlivy vnějšího prostředí

Kromě rodiny se na vývoji osobnosti jedince podílí i další exogenní vlivy. U mládeže to jsou například vrstevníci, jejich seskupení, vztahy mezi nimi. Rizikovým faktorem mohou být malé možnosti ve smysluplném trávení volného času. Nuda a nedostatek vhodných podnětů se tak může stát počátkem rizikového chování. V neposlední řadě to je i školní prostředí, které ovlivňuje především osobnost dětí a mladistvých. Vágnerová uvádí, že u pachatelů trestných činů se v anamnéze objevovaly v průběhu dětství signály nepřizpůsobivosti a neschopnosti respektovat běžné normy chování ve společnosti. Takoví jedinci se zpravidla potýkají se školní neúspěšností. Pokud navíc jejich rodinné zázemí nemá potřebnou kvalitu, vybírají si již ve školním věku kamarády, kteří se nachází v podobné situaci. Příslušnost k nějaké partě, která je asociálně zaměřená, zvyšuje u jedince riziko identifikace s jejími normami a také rozvoje nežádoucích způsobů

chování. K prvním kriminálním aktivitám dochází často právě v adolescenci (Vágnerová, 2004, 809).

Vedle vnějších faktorů v užším slova smyslu se mohou na páčání trestné činnosti a případné recidivě podílet i sociální faktory v širším slova smyslu, tedy celospolečenské rizikové faktory. Patří mezi ně zejména politická a ekonomická situace země, právní řád či kulturní a morální nastavení dané země.

Rizikové faktory lze nalézt v oblasti politiky, která ovlivňuje společenský život a podílí se na tvorbě norem. Scheinost a kol. se pokoušeli najít kriminogenní faktory v oblasti vnitřní politiky. Jako základní ohrožující faktor v této oblasti spatřují nekoncepční, administrativní přístupy řešící pouze okamžitou situaci a neberoucí v úvahu dlouhodobé důsledky. Je třeba, aby politická reprezentace předkládala promyšlené koncepce a z nich vyplývající realizovatelné strategie, jak čelit účinně zločinu. Vedle politické situace v zemi může být kriminogenním faktorem pro páčání trestné činnosti a recidivy i ekonomická situace a ekonomický systém země. Je zřejmé, že při tíživé finanční situaci pramenící z nemožnosti nalézt zaměstnání, v důsledku velké nezaměstnanosti, může docházet k nárůstu majetkové trestné činnosti, případně k jejímu opakování – recidivě. Scheinost vidí v ekonomice jako hlavní rizikový faktor to, že jsou do ní vnášeny praktiky typické pro zločinecké prostředí. Dochází k zvyšování rozsahu tzv. „šedé ekonomiky“ a ke ztrátám v příjmové části státního rozpočtu, vyplývajících z nezaplacených daní a odvodů. Praním špinavých peněz, tedy převedením nelegálně získaných peněz do legálního oběhu, získává pachatel pro sebe výhody v hospodářské soutěži nad legálně působícími objekty. Vidina možné ekonomické výhody se tak může stát příčinou vedoucí k dalšímu páčání trestné činnosti. Scheinost dále upozorňuje na možné kriminogenní faktory v rámci justice, jimiž mohou být jakékoli nedostatky v legislativě a soudnictví. Varuje před skutečností, že svět zločinu se pokouší o získání neoprávněných výhod, a to již ve stádiu tvorby zákonů, kdy se snaží ovlivnit proces legalizace tak, aby to pro něj bylo výhodné a aby se to dalo zneužít. Kromě tvorby legislativy je i důležité to, jak je právo dodržováno, uplatňováno a respektováno. Z tohoto hlediska se jeví náš justiční systém jako nevýhodný zejména proto, že trestní řízení je příliš zdlouhavé a komplikované. Problémem se jeví také to, že rozhodnutí soudu není mnohdy respektováno (Scheinost a kol., 2010, s. 25-29).

Za kriminogenní faktor lze považovat i informovanost obyvatelstva, respektive nejsou-li obyvatelé o zločinu dostatečně informováni. Lidé by si měli uvědomovat nebezpečí hrozící celé společnosti ze strany zločinu, neměli by zločin tolerovat. V důsledku špatné informovanosti o zločinnosti převažuje u veřejnosti neurčitý pocit obav a nebezpečí, poté může docházet ke komunikační lhostejnosti a k oslabení sociální kontroly. Oslabení sociální kontroly s sebou nese růst tolerance k protispolečenskému či nelegálnímu jednání (Scheinost a kol., 2010, s. 32).

Řada kriminogenních faktorů existuje i v oblasti kultury, pojímané v širokém slova smyslu, na což poukazuje Scheinost a kol. Touha po exkluzivním životním stylu kombinovaná navíc se zahálčivým životem, se může někdy stát důvodem pro nelegální jednání. Součástí dnešní kultury jsou sdělovací prostředky, které mohou negativně ovlivnit vývoj kriminality nepříznivým směrem. Masmédie mnohdy ve snaze o senzačnost prezentují zločin jako atraktivní téma, které láká masy lidí svoji dramatičností a napětím. Sdělovací prostředky mnohdy zkreslují realitu, banalizují zločin, nevystihují podstatu. Tím, že mají sdělovací prostředky velký vliv na veřejné mínění, mohou paradoxně působit ve směru něčeho, co je pro svět zločinu přínosné. Média by měla nejen informovat veřejnost o nebezpečnosti zločinu, ale také o tom, jak lze proti němu bojovat (Scheinost, 2010, s. 32-33). Problematika masmédií a jejich vliv na mínění společnosti či chování lidí je v poslední době často diskutována a je, dle mého názoru značně složitá a obsáhlá, vydala by tak na samostatnou odbornou práci.

1.3.3. Osobnost pachatele

Trestný čin je výsledkem interakce vnějších okolností a osobnosti pachatele, takže při zjišťování příčin páchaní trestné činnosti a recidivy je zapotřebí brát zřetel jak na možné vnější příčiny, tak i na osobnost pachatele. Jelikož se v této kapitole objevuje pojem „osobnost“, uvádím zde zpočátku obecnou definici tohoto pojmu. Vágnerová vymezuje pojem takto: „osobnost lze definovat jako relativně stabilní systém, komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, který determinuje prožívání, uvažování a chování jedince, a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím“ (Vágnerová, 2004, s. 215).

Problematikou osobnosti pachatele se zabývá řada vědních disciplín například forenzní psychologie, kriminologie nebo policejní psychologie. Já se dále budu zabývat osobností pachatele z psychologického hlediska. Čírtková uvádí dvě základní otázky, kterými se psychologie v souvislosti s osobností pachatele zabývá. První z nich se zajímá o to, jak jedinec dospěje k připravenosti jednat kriminálně, to znamená jaké duševní

procesy a vlastnosti uvozují trestnou činnost a udržují ji v chodu. Druhá otázka se snaží zjistit, zda se pachatelé trestných činů vyznačují určitými psychickými zvláštnostmi, které by je odlišovaly od nepachatelů. V případě, že tomu tak je, jaké zvláštnosti to jsou. Přičemž zodpovězení těchto otázek není jednoduché a mnohdy i není jednotné (Čírtková, 2004, s. 65).

Již Suchý v době sepsání studie Příčiny a prevence recidivy si pokládal otázku, zda se osobnost pachatele vůbec liší od osobnosti „normálního“ člověka, nepachatele. Jak píše, snaha posuzovat lidi a rozdíly mezi nimi, vede k nutnosti formulace normality, zjištění průměrných hodnot a rozptylu, tj. stanovení šířky intervalu, v němž chování lidí variuje. V souvislosti s tím uvádí, že kriminologicky významná psychopatická struktura osobnosti, je odchylkou od normality. Pachatele podle Suchého charakterizuje, obecně vzato, větší či menší společenská nepřizpůsobivost a nebezpečnost, přičemž se mohou objevovat i další osobnostní znaky, jako je emoční labilita, extraverte, negativní sebehodnocení a další (Suchý, 1983, s. 36-37).

Otázkou odlišnosti osobnosti pachatele od nepachatele se zabývala řada dalších odborníků a to již v 19. a 20. století. Můžeme se tak setkat s nejrůznějšími názory na danou problematiku. S poměrně krajním názorem přišel italský lékař C. Lombroso, který je autorem tzv. teorie rodilého zločince. Podle ní lze zločince identifikovat na základě měřitelných, objektivně zjistitelných tělesných a duševních znaků jedince. Tento přístup je dnes již považován za překonaný mýtus, neboť jak poznamenává Čírtková, nepodařilo se zjistit nápadné změny struktury a dynamiky osobnosti, které by byly typické výlučně pro pachatele. Například agresivita, která je často spojována právě s pachateli trestných činů, se hojně vyskytuje i u nepachatelů. A současně platí, že ne každý pachatel musí být nutně agresivní. Můžeme tedy z dnešního hlediska konstatovat, že odlišnosti osobnosti (nižší inteligence, nízká empatie, nižší citlivost na bolest), které nalézal u pachatelů například právě Lombroso, jsou rovnoměrně rozptýleny v populaci a nevyskytují se tedy pouze u osobností pachatelů (Čírtková, 2004, s. 66-67).

Čírtková (2004, s. 67) shrnuje: „na současné úrovni poznání se nepodařilo prokázat existenci typických psychických charakteristik, které by nutně předurčovaly jedince ke kriminálnímu vývoji“.

Na druhé straně ovšem existují studie, které potvrzují vyšší pravděpodobnost kriminálního chování jedince, právě v důsledku vysoce rizikové kombinace určitých vlastností. Jak uvádí Čírtková: kanadský tým odborníků dospěl v rámci svého

longitudinálního projektu k závěru, že k rizikovým osobnostním předpokladům patří trojkombinace následujících vlastností.

1. Snížená úzkostnost – jedinec se bez obav směle pouští do nových a nejistých aktivit.
2. Zvýšená impulzivnost – jedinec se nechá situací zlákat, preferuje být neustále v pohybu.
3. Nezávislost na odměně – v tomto případě je jedince lhostejný k tomu, zda bude za své chování chválen či nikoli (Čírtková, 2004, s. 67).

Podstatným zjištěním je fakt, že značně rizikovým je pouze tato trojkombinace, jiná skladba vlastností nebo pouhé dvě z nich takové riziko s sebou nepřinášejí. V současné době se psychologické zkoumání pachatelů ubírá jiným směrem. Namísto otázky jak se liší pachatel od nepachatele, se klade otázka, jak a čím se liší pachatelé mezi sebou navzájem. Takto formulovaná otázka směřuje k typologickým úvahám a ke vzniku nejrůznějších typologií osobností pachatelů (Čírtková, 2004, s. 67-68).

Já zde uvádím jednu z nejznámějších typologií. Ve forenzní psychologii se můžeme setkat s následující typologií osobnosti pachatelů, která diferencuje pachatele podle běžných psychopatologických skupin. Čírtková uvádí těchto pět základních typů.

1. Socializovaný typ – jde o osobnost, u které se uplatňují obecné poznatky o chování a prožívání. To konkrétně znamená, že myšlenkové pochody a dynamika prožívání u tohoto typu pachatele jsou srozumitelné. Je utvořené svědomí a reakce na spáchaný protiprávní čin jsou běžné, očekávané. Mezi tyto reakce patří zejména lítost, smutek, obavy, otřesené sebevědomí apod. Spáchaný čin má spíše epizodický charakter a představuje vybočení z dosavadní životní dráhy. V osobnosti socializovaného typu pachatele většinou nenajdeme výraznější známky poruchovosti.
2. Neurotický typ – u této osobnosti se vyskytují větší či menší neurotické poruchy, tj. zvýšená úzkostnost, depresivní ladění, hysterické reakce, dráždivá slabost atd. Neurotické prvky osobnosti se promítají do motivace i způsobu páčání trestné činnosti. Typický neurotický pachatel je zpravidla mladistvého a mladého věku a pochází většinou ze středních sociálních vrstev. V tomto případě bývá kriminální jednání spíše protestem proti své rodině než proti společnosti jako takové. Pokud jde o samotný způsob páčání trestných činů, lze u tohoto typu

pachatele pozorovat zpravidla následující rysy – amatérské provedení, zanechání stop, neúčelné jednání či chaotický útěk z místa činu. U většiny těchto pachatelů je utvořeno svědomí.

3. Psychopatický typ – osobnost u tohoto typu pachatele sehrává významnou roli, jak v motivaci, tak i v samotném způsobu páchaní trestné činnosti. Předpokládá se značný podíl osobnosti na kriminálním jednání, naopak situační prvky ustupují do pozadí. Psychopatie je relativně trvalá odchylka osobnosti, což znamená, že některé vlastnosti, které nalézáme v běžné osobnosti, u psychopata chybí (svědomí, hluboké citové vztahy), nebo jsou příliš intenzivní (např. agresivita, impulzivnost). Takovýto jedinec se projevuje svéráznými, zvláštními způsoby jednání a prožívání. Někdy se můžeme setkat i s pojmem sociopatie, která se dává do souvislosti spíše s deviantní socializací jedince. Jde o případ, kdy jedinec vyrůstá v prostředí, kde fungují vlastní deviantní normy. Psychopaté či sociopaté patří mezi nejproblémovější typy pachatelů. Nutno dodat, že v rámci kriminální populace je shledáváno velké zastoupení psychopatických jedinců. Ovšem ne každý psychopat je potencionálním pachatelem. Jak bylo zmíněno výše, psychopatie je trvalou odchylkou v osobnosti, její úprava není sice zcela vyloučena, ale vyžaduje speciální a dlouhodobé působení, přičemž výsledek nemusí vždy odpovídat vynaloženému úsilí. Je tedy nepravděpodobné, že by VTOS, tak jak běžně funguje, mohl ovlivnit pachatele v pozitivním směru a učinit jej sociálně přizpůsobeným.
4. Mentálně nedostačivý typ – osobnost pachatele se vyznačuje nízkou inteligencí. Rozumové schopnosti jsou nižší než je obvyklé, což se projevuje na způsobu páchaní trestné činnosti. Jeho jednání bývá nepromyšlené, jednoduché, přímočaré. Tento typ pachatele se často dopouští násilné trestné činnosti. Bývá pachatelem sexuálních útoků proti inadekvátním objektům např. dětem. U mentálně nedostačivého typu se vyskytuje riziko zvýšené sugestibility, čehož může být zneužito případnými spolupachateli při páchaní trestné činnosti.
5. Psychotický typ – v tomto případě jde o pachatele, který v době spáchání trestného činu trpí některou z konkrétních podob duševního onemocnění, tzn. psychózou. Psychotik se většinou dopouští násilných trestných činů, které jsou nápadné svou bizarností, nesrozumitelností či brutalitou. To platí i pro motivaci kriminálního jednání, která bývá nepochopitelná, zvrácená, nečitelná. Takovéto příznaky jsou důvodem pro přizvání znalce z oboru psychiatrie či psychologie.

Prokáže-li se ve znaleckém zkoumání, že šlo o psychotického pachatele, je na základě shledané nepřičetnosti exkulován (Čírtková, 2004, s. 68-74).

Při hlubším pohledu na danou problematiku objevíme i další typologie, jelikož to ale není stěžejní pro účely mé práce, více typologií zde neuvádím.

1.3.4. Recidivující pachatel a jeho znaky

Můžeme tedy konstatovat, že jsou určité odlišnosti u jednotlivých typů pachatelů. Čím se ale liší „běžný“ pachatel od recidivisty? A liší se vůbec nějak? Na tyto otázky se snažila a stále snaží odpovědět řada odborníků.

Suchý soudí, že musí existovat určité osobnostní dimenze, jimiž se od sebe liší pachatel recidivista od pachatele nerekidivisty. Tyto osobnostní předpoklady právě způsobují selhávání resocializačního působení. Zkoumání osobnosti recidivisty musí vycházet ze zkoumání osobnosti pachatele vůbec. Přičemž lze předpokládat, že ty vlastnosti osobnosti, které korelují s trestnou činností pachatele, korelují i s trestnou činností recidivisty. Osobnost pachatele recidivisty je charakterizována vyvinutějším komplexem sociálně a psychologicky negativních vlastností a také jejich intenzivnějším vzájemným působením a v důsledku toho větší pohotovostí spáchat trestný čin. Platí to zejména pro recidivisty, kteří již byli několikrát ve VTOS (Suchý, 1983, s. 29-35).

Poznání osobnosti recidivujícího pachatele, její struktury a dynamiky, tedy motivace chování a jejího vývoje, je klíčové pro porozumění příčinám páchaní trestné činnosti i následně pro její omezování. A to z toho důvodu, že vlastnosti, které vytvářejí sklon k porušování sociálních norem, budou u této populace pravděpodobně snadněji odhalitelné, než u osob jejichž kriminalita má epizodický charakter, pokud vůbec není výsledkem náhodné konstelace podmínek či výjimečného osobního selhání (Kuchta, Válková, 2005, s. 339). Nicméně poznat a vystihnout samotnou osobnost recidivního pachatele není lehké, neboť každý člověk a tím i recidivista, je ve své podstatě jiný. Přesto lze najít podobné charakteristiky, rysy osobnosti, motivy jednání, které se u recidivistů objevují.

Jedním ze společných rysů je to, že předchozí resocializační působení bylo neúspěšné. Jak poznamenává Kuchta, Válková, recidivista si opakované páchaní trestné činnosti pomocí různých osobnostních rysů omlouvá, ospravedlňuje a racionalizuje. K odstranění pachatelových pocitů viny, pokud pachatel tyto pocity vůbec má, může

posloužit tzv. neutralizace. Ta spočívá v tom, že pachatel oběti trestných činů za oběti vlastně vůbec nepovažuje, protože jsou např. členy určitých skupin obyvatel, které pachatel považuje za nežádoucí. Pachatel dále nepřijímá odpovědnost za svoje protiprávní jednání, ale tuto odpovědnost deleguje na jiné osoby. Dle kriminologických výzkumů se způsob života recidivistů odvíjí od jakýchsi chybných vzorců zakořeněných v osobnosti a myšlení, kterými jsou recidivisté determinováni. Jsou jimi např. považování sebe sama za nadřazené vůči ostatním členům společnosti, což je ospravedlňuje k tomu, aby si dělal, co chtěl. Dále se objevuje přeceňování vlastních možností, talentů; vyhledávání stimulů odvracejících nudné okamžiky a přinášející vzrušení; celková absence schopnosti vytrvat při konání nějakých úkolů či dlouhodobě uskutečňovat nějaký záměr (Kuchta, Válková, 2005, s. 406-408). Toto vše, ale nejen to, může mít za následek opakované porušování pravidel

K osobnosti recidivujícího pachatele se vyjadřuje ve svém článku i Blatníková (2005), která poznamenává, že recidivující pachatelé vykazují při páchání trestné činnosti specifické strukturální souhrnné osobnostní znaky. Protiprávní jednání se tak stává jakýmsi zvykem, kterého se pachatel dopouští téměř automaticky. Důvody kriminálního jednání jsou především nezdrženlivost, resp. požadavek co nejrychlejší saturace potřeb. Dále je to absence či nedostatečná fáze procesu rozhodování o volbě konkrétního jednání a rozhodnutí, takže dochází rovnou k přechodu na fázi konání, realizaci chování. Vzhledem k sebestřednosti dochází u pachatele k zosobňování a k vlastnímu výkladu pravidel a norem. Můžeme tedy říci, že se kriminální jednání u recidivisty stává součástí jeho životního stylu, takřka jako kdyby šlo o nějaký získaný pud a k jeho spuštění došlo konkrétní konstelací startovacích vnějších podnětů (Blatníková, 2005, s. 16-18).

Určité rysy a charakteristiky osobnosti předpovídající, že jedinec může v budoucnu jednat protiprávně, ba co více – dopouštět se recidivy, se vyvíjejí, dle Kuchty a Válkové už od raného věku. Jak poznamenávají: budoucí recidivista se prakticky od raného věku rozhoduje o tom způsobu života, který mu vyhovuje, protože mu umožňuje chovat se tak, jak chce a poskytuje mu vzrušení. A tak se budoucí recidivista odlišuje od svých vrstevníků již v době školní docházky. Povšimnout si u něj můžeme toho, že není motivován tím, čím ostatní (úspěch ve škole, ve sportu, atd.), nýbrž předně touží po vzrušení, riziku a dobrodružství. Lhaní se stává způsobem života, neboť s sebou přináší pocity moci, vzrušení, převahy nad obelhanými. Jeho chování je instrumentální, je

neschopen hlubších emocionálních vazeb, jeho interpersonální vztahy jsou povrchní (Kuchta, Válková, 2005, s. 340).

U recidivisty jsou tedy určité osobnostní znaky více vyvinuté než u běžného pachatele „nerecidivisty“. To, že je recidiva stále aktuální problém, dokládají fakta v druhé kapitole, která se zaměřuje na stav kriminální recidivy. Stav recidivy byl zjišťován z dostupných statistických údajů.

2. Stav kriminální recidivy

Informace o stavu kriminální recidivy lze zjistit ze statistických přehledů, kde jsou ovšem především údaje o celkovém stavu kriminality, o celkovém počtu odsouzených či vězněných.

Chceme-li popsat stav kriminality, budeme se zajímat především o rozsah kriminality, tedy o počet spáchaných TČ za určité období na určitém místě. Samotný rozsah kriminality není ovšem pro její popis dostačující, protože neodráží demografické vlivy. Proto se pro popis kriminality využívá ještě další ukazatel, a to úroveň nebo také intenzita kriminality, kterou rozumíme relativní velikost jejího výskytu. Intenzita kriminality (úroveň) je vyjadřována v indexech na 10tis. nebo 100tis. obyvatel v dané lokalitě. Ovšem ani intenzita kriminality nám o daném problému neřekne vše. Proto je důležité kriminalitu strukturovat. Struktura kriminality je tak dalším významným ukazatelem popisu kriminality. Struktura kriminality je určována řadou charakteristik. Zvolené znaky se mohou týkat jednak povahy TČ, dále například vlastností osoby pachatele. Další charakteristikou kriminality je její dynamika, tedy vývoj kriminality či jejích složek v určitém časovém období. Na kriminalitu je tedy hleděno jako na proces. Pro interpretaci vývoje kriminality se užívají pojmy jako „tendence kriminality“ nebo „trend kriminality“, kdy můžeme hovořit o vzestupné, klesající nebo stagnující tendenci (Gřivna, Scheinost, Zoubková, 2014, s. 14-15).

Jelikož se v diplomové práci zabývám kriminální recidivou, zaměřím i následující kapitulu pouze na tento problém. Z dostupných zdrojů lze v případě recidivy určit zejména rozsah recidivy a její dynamiku.

Zajímáme-li se konkrétně o stav recidivy, je důležité brát v potaz, v jakém smyslu je recidiva chápána, kdo statistické přehledy vydává. Mám tím na mysli, zda se jedná o pojetí penologické, jehož využívá Vězeňská služba ČR. V takovém případě uvidíme ve statistikách počty pachatelů, kteří byli opakovaně ve VTOS, tedy kteří byli v minulosti již alespoň jednou ve VTOS.

Recidiva může být chápána i v trestněprávním pojetí. S takovým pojetím se setkáme ve statistikách Policie ČR, kde je za recidivistu považována nejen osoba opakovaně odsouzená za trestný čin, ale i osoba za daný čin pouze stíhána a neodsouzena. Třetí druh statistických přehledů vydávají soudy, které sledují počet odsouzených osob celkem, z čehož můžeme vyčíst počet recidivistů označených soudem. Recidivista

označený soudem je osoba, která byla pro trestný čin již odsouzena, což je dle § 42 písm. p) TrZ považováno za přitěžující okolnost při stanovení druhu a výměry trestů.

Každá statistika, z výše uvedených, sleduje recidivu v jiné fázi trestního řízení. Liší se i samotné vymezení pojmu recidiva.

2.1. Statistiky Policie ČR

Policie ČR zpracovává statistické přehledy kriminality za každý měsíc a souhrnně i za každý rok. Z těchto přehledů je pro účely mé práce důležitý počet spáchaných skutků, resp. podíl recidivistů na celkovém počtu spáchaných skutků. Dále se z dostupných statistik dočteme počet stíhaných, vyšetřovaných osob a podíl recidivistů na tomto celkovém počtu. Statistické údaje jsou čerpány z internetových stránek <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita>.

Tabulka 1 - Zjištěné, objasněné skutky a skutky spáchané recidivisty za rok 2010-2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Zjištěno skutků	313 387	317 177	304 528	325 366	288 660
Objasněno skutků	117 685	122 238	120 168	129 181	126 237
Spácháno recidivisty	70 581	72 212	74 814	83 894	83 894
Podíl v %	59,9	59,1	62,3	64,9	66,5

(Kriminalita – Policie České republiky, © 2015)

Následující tabulka uvádí počty zjištěných a objasněných skutků za minulých 5 let. Současně ukazuje počty skutků spáchaných recidivisty. Jedná se o údaje o celkové kriminalitě na území ČR. Políčko „podíl v %“ ukazuje procentuální podíl recidivistů na celkovém počtu objasněných skutků. Shrneme-li dostupné údaje, můžeme konstatovat, že podíl recidivistů na celkovém počtu objasněných skutků se v posledních pěti letech mírně navýšil. Nejde ovšem o nijak razantní navýšení. Můžeme říci, že tendence u recidivy je vzestupná. Ve všech letech byly objasněné skutky spáchány ve více jako polovině případů recidivisty.

Tabulka 2 - Počty stíhaných, vyšetřovaných osob a podíl recidivistů v letech 2010-2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Celkem stíháno osob	112 477	114 975	113 024	117 670	114 608
Z toho recidivistů	53 405	55 717	56 488	61 934	61 020
Podíl v %	47,5	48,5	50	52,6	53,2

(Kriminalita – Policie České republiky, © 2015)

Tabulka č. 2 obsahuje počty stíhaných osob a podíl recidivistů na tomto celkovém počtu. Údaje jsou chápány ve smyslu celkové kriminality na území ČR. Porovnáme-li tyto údaje a údaje z předchozí tabulky, je zřejmé, že podíl recidivistů na celkovém počtu stíhaných osob je nižší. Nicméně i zde můžeme konstatovat, že ve většině případů je z celkového počtu stíhaných osob téměř polovina, někdy i více jak polovina, recidivistů.

2.2. Statistiky soudů

Ze statistických údajů soudů můžeme vyčíst celkové počty odsouzených osob a z toho počty recidivistů. Jak bylo zmíněno výše, za recidivistu označeného soudem je považována osoba, která byla již za trestný čin odsouzena, což je považováno za přitěžující okolnost.

Údaje jsou dostupné na: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>.

Tabulka 3 - Počty odsouzených osob celkem a podíl recidivistů označených soudem v letech 2010-2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Odsouzeno osob celkem	70 651	70 160	71 471	77 976	72 825
Odsouzeno recidivistů označených soudem	5 211	4 681	4 372	4 309	4 602
Podíl v %	7,4	6,7	6,1	5,5	6,3

(Infodata – Statistické ročenky)

Následující tabulka dokládá počty odsouzených osob celkem a z toho podíl recidivistů. Podíváme-li se na údaje, můžeme konstatovat, že zde je naopak procentuální podíl recidivistů na celkovém počtu odsouzených osob poměrně nízký.

2.3. Statistiky vězeňské služby ČR

Statistické údaje Vězeňské služby ČR lze zjistit ze statistických ročenek, které jsou vydávány každý rok. Ročenky mapují situaci českého vězeňství. Z dostupných údajů se můžeme dočíst mnoho zajímavých informací, ale pro účely mé práce se budu zaměřovat pouze na data, která poukazují na recidivu. Údaje jsou dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Tabulka 4 - Složení odsouzených dle již vykonaných VTOS v letech 2011-2012

Počet již vykonaných VTOS	2011		2012	
	Celkem	V %	Celkem	V %
0x	7 601	37,0	7 299	35,7
1x	4 553	22,2	4 524	22,1
2x	2 803	13,6	2 883	14,1
3x	1 824	8,9	1 860	9,1
4x	1 259	6,1	1 284	6,3
5x	776	3,8	812	4,0
Více než 5x	1 725	8,4	1 767	8,6
Celkem	20 541	100	20 429	100

(Statistické ročenky Vězeňské služby, © 2012)

Následující tabulka ukazuje přehledně počty osob, které jsou ve VTOS poprvé a které jsou již ve věznici po několikáté, můžeme je tedy označit za recidivisty. Bohužel údaje o složení odsouzených za rok 2010 nejsou dostupné, tudíž jsem zpracovala údaje za roky 2011-2014. Informace z let 2011-2012 byly pouze v tomto rozsahu. Podíváme-li se na uvedená data, je pro mě poněkud překvapující tak vysoký počet osob, které byly ve VTOS více než 5x. Aby byly počty poprvé vězněných a počty recidivistů lépe znázorněny, zanesla jsem údaje do následujícího grafu.

Podíl poprvé vězněných osob a recidivistů

Graf 1 Podíl poprvé vězněných osob a recidivistů za rok 2011 (Statistické ročenky Vězeňské služby, © 2012).

Pro ilustraci zde přikládám výsečový graf, který jasně ukazuje, že 63 % uvězněných osob bylo v roce 2011 ve VTOS již alespoň po jednom předchozím VTOS, tudíž je lze považovat za recidivisty. Čísla v dalších letech jsou obdobná, proto zde uvádím pouze graf za rok 2011.

Tabulka 5- Složení odsouzených dle již vykonaných trestů odnětí svobody v letech 2013-2014

Počet již vykonaných VTOS	2013		2014	
	Celkem	V %	Celkem	V %
0x	4 168	29,1	5 085	30,9
1x	3 193	22,3	3 616	22,0
2x	2 173	15,2	2 474	15,1
3x	1 511	10,6	1 721	10,5
4x	1 065	7,5	1 209	7,4
5x	697	4,9	764	4,7
6x	477	3,3	517	3,2
7x	307	2,1	347	2,1
8x	227	1,6	249	1,5
9x	127	0,9	119	0,7
10x	103	0,7	88	0,5
Více jak 10x	253	1,8	244	1,5
Celkem	14 301	100	16 433	100

Tabulka, která ukazuje počty již vykonaných VTOS u vězněných osob v letech 2013-2014 je poněkud podrobnější, než tomu bylo v předchozích letech. K dostání jsou totiž podrobnější údaje i o vyšším počtu předchozích vykonaných VTOS než je 5x. Porovnáme-li zde počty již vykonaných VTOS od „5x“ až do „více jak 10x“, vidíme relativně vysoké počty osob, které byly ve VTOS více jak 10x.

Do této kapitoly zabývající se stavem recidivy u nás v posledních letech jsem zařadila i krátké shrnutí studie věnované tomuto tématu. O kriminální recidivu se podrobněji zajímali autoři studie Institutu kriminologie a sociální prevence s názvem (IKSP) Kriminální recidiva a recidivisté. Zmiňovaná studie obsahuje pohledy na recidivu a recidivisty z hlediska různých přístupů odborníků (kriminologů, penologů, psychologů, sociologů, trestních právníků, statistiků). Výzkum byl proveden u 126 recidivistů ve věku do 35 let v době výzkumu vykonávajících trest odnětí svobody ve dvou věznicích, a to ve Všehrdech a Stráži pod Ralskem. Studie také předkládá analýzu a syntézu 60 kazuistik recidivistů vybraných ze základního vzorku (rozdělených do dvou skupin podle převažující trestné činnosti – majetkové a násilné). Základ studie vychází z názorů autorů, že poznání osobnosti recidivujícího pachatele, jejího vývoje a vlivu životních podmínek na tento vývoj, tj. etiologie recidivujícího kriminálního jednání a jeho motivace je klíčové pro porozumění trestné činnosti obecně a následně i pro omezování výskytu kriminality snižováním počtu pachatelů opětovně páchajících trestnou činností. Osobně mě zaujalo srovnání některých výsledků z této studie a výsledky ze studií předešlých. Jednalo se např. o výzkum provedený v roce 1971 a citovaný v publikaci Příčiny a prevence recidivy (Suchý, 1983). Dále je to výzkum s názvem „Osobnost pachatele“ z roku 1986, který provedl Výzkumný ústav kriminologický. Další srovnání bylo provedeno s výsledky studie publikované v edici Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR v roce 1980 pod názvem „Některé poznatky ke kriminální recidivě (se zaměřením na psychopatologické fenomény a sociální prostředí)“.

Předkládám zde některé vybrané zkoumané znaky. Zaměříme-li se na rodinnou situaci, můžeme konstatovat, že výchozí rodinná situace není u současných majetkových a násilných „novorecidivistů“ v porovnání mezi sebou i v porovnání s nekriminální společností nijak zvlášť odlišná či fatálně nepříznivá. Naprostá většina pochází z úplných rodin. Toto zjištění není v rozporu s výsledky z minulých výzkumů realizovaných

u mladistvých odsouzených delikventů zahrnujících časové období 1979-2005. Naopak z výzkumu z roku 1971 (Suchý, 1983, s. 8) potvrdil, že 57 % recidivistů vyrůstalo v nepříznivých rodinných podmínkách. Z výzkumu v roce 1982 vyplynulo, že recidivisté jsou převážně charakterizováni strukturálně i funkčně narušenou rodinou, píše o tom Suchý ve své publikaci (Suchý, 1983, s. 66).

Jak uvádí Marešová, ústavní výchova je již mnoho let považována za významný kriminogenní znak. U zkoumaných novorecidivistů se ústavní výchova vyskytuje jen u 20 % osob. S většími rozdíly se v minulých výzkumech nesetkáme. Nicméně situace u pozdějších věkových ročníků gradovala a v roce 2005 vzrostl počet osob procházejících ústavní výchovou a přicházejících do VTOS na 52 %. Můžeme tedy konstatovat, že ústavní výchova je významným kriminogenním znakem současné kriminální populace (Marešová, 2011, s. 222).

Další znak, kterého si autoři studie všímali, byl rodinný stav. Bylo zjištěno, že většina recidivistů je svobodných. Nicméně autoři upozorňují, že neochota vstupovat do závazných svazků není ničím, co by recidivisty nějak výrazně odlišovalo od normální populace (Marešová, 2011, s. 224).

Pozornost byla věnována i psychopatologii osobnosti. Jedním ze sledovaných znaků byla psychiatrická léčba, která se vyskytovala u jedné čtvrtiny násilných novorecidivistů a jen u 13 % majetkových novorecidivistů. I v minulých výzkumech se objevuje více psychiatrická intervence u násilných pachatelů (Marešová, 2011, s. 225).

Jako další významný kriminogenní faktor je považováno užívání psychotropních látek, resp. závislost na nich. Z výzkumu provedeného IKSP vyplynulo, že u majetkových recidivistů byl zjištěn častější abúzus drog než u násilných recidivistů, přičemž byl v prvé řadě preferován pervitin. Zdá se, že majetkoví recidivisté spíše tíhnou k drogám, snad jako relativně snadně dostupnému a rychlému únikovému mechanismu do pasivity a nečinnosti, zatímco „akčnější“ násilníci se spíše přidržují schématu alkoholu a cigaret. Vývojové trendy ukazují na snižující se abúzus u alkoholu a naopak zvyšující u drog (Marešová, 2011, s. 226).

Dalším významným znakem, který byl u recidivistů sledován, je agresivita, hostilita. Můžeme konstatovat, že celkově se alespoň jedna ze sledovaných proměnných objevila u 97 % majetkových a 95 % násilných novorecidivistů (Marešová, 2011, s. 230). Poslední znak, který zde uvádím je inteligence. Možná pro mnohé budou překvapivé výsledky, že se u zkoumaných osob neprokázala jednoznačně snížená inteligence.

Intelligence byla u vybraného souboru zjištěna průměrná či lehce podprůměrná, což se nijak zásadně neodlišuje od běžné populace. V průzkumu v roce 1964 bylo 43 % kriminálních recidivistů v pásmu do 90 IQ, což můžeme opět považovat za normální průměr (Marešová, 2011, s. 231).

Dle výše uvedených údajů můžeme říci, že recidivisté se podílejí na celkových počtech osob ve VTOS více jak polovinou, většinou kolem 60 %. To samé platí, podíváme-li se na čísla týkající se počtu osob stíhaných, kde jsou recidivisté zastoupeni kolem 50 %. Naopak z údajů soudů vyplývá, že při výměře trestů u odsouzených se recidiva jako přitěžující okolnost ve větší míře neobjevuje. Jelikož se v práci zabývám recidivou osob propuštěných z VTOS (a z údajů je vidět, že recidiva problémem je), v následující kapitole pojednávám o VTOS jako takovém, o tom, jaká mají uvěznění práva a povinnosti a v neposlední řadě o tom, jaké dopady má uvěznění na jedince.

3. Výkon trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody představuje v rámci naší trestněprávní justice nejprísnejší sankci za spáchaný trestný čin. Jeho hlavním posláním je výchovné působení na pachatele trestného činu s cílem dosáhnout pozitivní změny v jeho chování a přispět tak ke zdárné reintegraci do společnosti. Kromě výchovné funkce má trest odnětí svobody i funkci ochranou (ochrana společnosti před pachateli trestných činů) a preventivní (měl by odrazovat od případného páchání trestné činnosti).

Právními předpisy upravujícími výkon trestu odnětí svobody jsou: zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (ZVTOS), ve znění pozdějších předpisů, dále je to Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVTOS). O výkonu trestu odnětí svobody také pojednává zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a zákon č. 141/1961Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Dopustil-li se protiprávního činu dítě či mladistvý, postupuje se podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

Osobní svoboda či nedotknutelnost osoby patří mezi základní lidská práva a svobody. Zásah do osobní svobody člověka představuje významné omezení práv člověka, proto limity pro jeho uplatnění jsou zakotveny v Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod (dále jen Listina). Jak ukládá Ústava ČR v článku 2: „Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ Články 7-10 Listiny přibližují možnosti a limity omezení osobní svobody. Listina v čl. 7 stanovuje zákaz mučení, nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestu. Článek 8 zaručuje osobní svobodu. Dále ustanovuje, že nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti a dobré pověsti zaručuje čl. 10 Listiny. Všechny tyto práva a svobody by měly být samozřejmě během výkonu trestu odnětí svobody dodržována.

Dále se při VTOS musí uplatňovat tyto hlavní zásady. Trest odnětí svobody může být dle § 2 zákona č. 169/1999 Sb. vykonáván takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody, ovšem ne na úkor potřeby ochrany společnosti. S odsouzeným se musí také jednat tak, aby bylo zachováno jeho zdraví. Pokud to doba VTOS dovolí, mají se podporovat takové postoje a dovednosti, které mu pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.

Jinými slovy, i když odsouzený spáchal trestný čin, má právo na lidské zacházení a důstojné podmínky VTOS. Myslím, že dosti trefně se k tomuto vyjadřuje Anton Fábry (2006, s. 18), který poznamenává: „*Neludskosťou k ľudskosti ešte nikto, nikde a nikoho a nikdy neprevychoval.*“

3.1. Příjem, umístování, diferenciacie odsouzených a jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody představuje jednu z možných trestních sankcí, kterou lze pachateli za trestný čin uložit. Soud se přiklání k uložení trestu odnětí svobody, není-li možné, s přihlédnutím k okolnostem spáchaného činu, uložit jiný druh trestní sankce. Trestem odnětí svobody se dle zákona č. 169/1999 Sb., § 52 odst. 2 rozumí: nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody nebo podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Pro účely mé diplomové práce rozumím dále pod pojmem trest odnětí svobody situaci nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Odsouzeného lze přijmout k VTOS jen na základě písemného nařízení vyhotoveného soudem. Odsouzený může k výkonu trestu, dle § 321 trestního řádu, nastoupit z vazby. Do vazby může být pachatel vzat, dle trestního řádu § 67, pokud jsou obavy, že by se obviněný vyhýbal trestnímu stíhání, že by uprchl, páchal dál trestnou činnost či ovlivňoval vyšetřování trestné činnosti.

Jinou možností přijetí do VTOS je nastoupení ve lhůtě do jednoho měsíce (od nabytí právní moci rozhodnutí), a to v případech, kdy není dán důvod okamžitého nařízení výkonu trestu. Pokud odsouzený nenastoupí do VTOS ve lhůtě, která mu byla poskytnuta, či je zde důvodná obava, že by pachatel mohl uprchnout, nebo je jeho pobyt na svobodě nebezpečný, nařídí předseda senátu, aby byl zatčen a do výkonu trestu dodán. Pokud není znám pobyt odsouzeného, který nenastoupil k výkonu trestu, je nařízeno jeho vypátrání, zatčení a dodání k VTOS.

Jak uvádí trestní řád v § 322 a §323, VTOS může být odložen na potřebnou dobu, a to zejména ze zdravotních důvodů, jestliže by VTOS ohrozil život nebo zdraví odsouzeného. Výkon trestu soud odloží i v případě těhotenství ženy nebo u matky novorozeného dítěte, a to na dobu jednoho roku po porodu. Soud může také odložit z důležitých důvodů VTOS nepřevyšujícího jeden rok, a to až na tři měsíce.

Nastoupí-li odsouzený k VTOS, může být umístěn do jednoho z různých typů věznic, a to vždy na základě rozhodnutí soudu. Profilace věznic se děje na základě rozdílné vnější ostrahy a zajištění bezpečnosti. Ve smyslu § 8 ZVTOS, § 56 TrZ lze rozlišit následující typy věznic. A dle § 51 ŘVTOS se v jednotlivých typech věznic uplatňují odlišné způsoby zajišťování vnitřní bezpečnosti.

1. Věznice s dohledem – soud zpravidla zařadí odsouzeného do tohoto typu věznice, byl-li mu uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti (přečiny jsou, dle §14 TrZ, všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let) a pachatel dosud nebyl ve VTOS pro úmyslný trestný čin. V prostorách věznice se odsouzení pohybují zpravidla bez omezení. Pokud odsouzení pracují, tak často na pracovištích mimo věznici. V mimopracovní době je odsouzeným umožněn volný pohyb mimo věznici, za účelem účasti na sportovních, kulturně výchovných či osvětových akcích, bohoslužbách apod., a to na základě rozhodnutí ředitele věznice. Návštěvy zde probíhají zpravidla bez dohledu zaměstnance Vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou ředitel věznice povolit jednou za dva týdny odsouzenému dočasně opustit věznici nejdéle na 24 hodin.
2. Věznice s dozorem – soud sem zpravidla zařadí takového pachatele, kterému byl uložen trest na přečin spáchaný z nedbalosti, ale již byl ve VTOS za úmyslný trestný čin. Dále pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin, přičemž jeho výměra nepřevyšuje tři léta, ale tento pachatel dosud nebyl ve VTOS za úmyslný trestný čin. Odsouzení se zde pohybují zpravidla organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Volný pohyb uvnitř věznice, lze povolit na základě rozhodnutí ředitele, a to za předpokladu, že toho odsouzený nezneužije. Odsouzení pracují na nestřežených pracovištích mimo věznici, dohled nad nimi vykonává zaměstnanec Vězeňské služby nejméně jednou za hodinu. V mimopracovní době může ředitel odsouzeným, u nichž není předpoklad, že toho nezneužijí, povolit pohyb mimo věznici na různých akcích. Zpravidla jsou doprovázeni zaměstnancem Vězeňské služby. Návštěvy se konají zpravidla bez dohledu. V souvislosti s návštěvou je odsouzenému, na základě rozhodnutí ředitele věznice, povoleno jednou za měsíc opustit bez dohledu věznici nejdéle na dobu 24 hodin.
3. Věznice s ostrahou – do tohoto typu věznice bývá zařazen pachatel, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin a nejsou zde zároveň splněny podmínky pro

umístění pachatel do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou. Zde se odsouzení pohybují organizovaně, pod dohledem. Odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, může ředitel věznice výjimečně povolit volný pohyb v prostorách věznice při plnění pracovních úkolů. Odsouzení pracují zpravidla na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Dohled nad pracovní činností odsouzených je prováděn minimálně jednou za 45 minut. Návštěvy se konají za dohledu zaměstnanců Vězeňské služby. Jednou za dva měsíce lze v souvislosti s návštěvou povolit odsouzenému opuštění věznice na dobu maximálně 24 hod.

4. Věznice se zvýšenou ostrahou – soud sem zpravidla zařadí odsouzeného, kterému byl uložen výjimečný trest (dle § 54 TrZ se výjimečným trestem rozumí trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let nebo trest odnětí svobody na doživotí). Dále pachatele, kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch zločinecké skupiny, kterému byl vyměřen trest nejméně osmi let za zvlášť závažný zločin, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl z vazby či výkonu trestu. V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo mohou práci vykonávat v celách. Dohled nad jejich pracovní činností je prováděn minimálně jednou za 30 minut. Návštěvy se uskutečňují za dohledu.

Zařazení odsouzeného do určitého typu věznice během jeho uvěznění nemusí být trvalé a neměnné. Během VTOS může soud rozhodnout (na návrh ředitele věznice) o přearazení pachatel do jiného typu věznice, dle § 57 TrZ. Toto přearazení se ovšem musí lišit jen o jeden stupeň od typu věznice, v níž byl pachatel dosud umístěn. Kromě umisťování pachatelů do věznic na základě jejich vnější diferenciaci, se jednotliví odsouzení ve věznici od sebe oddělují, a to zpravidla (dle § 7 ZVTOS):

1. muži od žen,
2. mladiství od dospělých,
3. recidivisté od prvovězněných,
4. odsouzení za úmyslné trestné činy od odsouzených za nedbalostní trestné činy,
5. odsouzení trvale pracovně nezařaditelní,
6. odsouzení s poruchami chování a s duševními poruchami,

7. odsouzení s uloženým ochranným léčením či zabezpečovací detencí,
8. velmi nebezpečný odsouzený od ostatních, velmi nebezpečným odsouzeným se, dle § 72 písm. a) ZVTOS, rozumí pachatel, který byl odsouzen k výjimečnému trestu, nebo proti kterému je vedeno trestní stíhání pro zvlášť závažný zločin spáchaný během výkonu vazby či VTOS, nebo se v posledních pěti letech pokusil uprchnout či uprchl z vazby nebo VTOS, či u kterého lze důvodně předpokládat, že by mohl ohrozit bezpečnost jiných osob.

K tomu, jak to vypadá po přijetí nové osoby do VTOS se vyjadřuje Motejl a kol.: nově přijatí odsouzení k VTOS jsou v určených věznicích (v tzv. příjmových věznicích) umístěni na příjmací oddělení, a to odděleně podle výše uvedených zásad. Pobyt zde trvá přibližně týden. V jeho průběhu se odsouzený podrobí vstupní lékařské prohlídce. Po vyhodnocení následuje přeřazení odsouzeného do konkrétní věznice. Po umístění do věznice pro další výkon trestu (označované také jako „kmenové věznice“) se nově přijatí ubytují odděleně od ostatních, na nástupním oddělení. Délka pobytu na tomto oddělení je individuální, zpravidla však nepřesáhne dva týdny. O odsouzeném zpracují odborníci komplexní zprávu, která obsahuje i návrh na program zacházení. Odsouzený je seznámen s obsahem zákona, s vnitřním řádem věznice či s obsahem programu zacházení. Vězni jsou uvnitř věznice zařazeni do tzv. prostupných skupin vnitřní diferenciaci, dále jen PSVD (Motejl a kol., 2010, s. 46-50). Rozeznáváme tři skupiny vnitřní diferenciaci. Do první PSVD se zařazují bezproblémoví odsouzení, kteří dodržují vnitřní řád věznice, spolupracují s personálem, aktivně plní program zacházení. Do druhé PSVD se řadí problémovější odsouzení, kteří zcela neplní program zacházení, nespolupracují či mají problémy s dodržováním svých povinností. Také sem bývají umísťováni odsouzení přicházející nově do VTOS, a to z nástupního oddělení. Ve třetí PSVD jsou problémoví jedinci neplnící své povinnosti ani program zacházení.

U některých skupin odsouzených můžeme ve výkonu trestu shledat určité odlišnosti. Pro odsouzené mladistvé, odsouzené ženy či pro trvale pracovně nezařaditelné, podle §58 ZVTOS, bývají ve věznici zpravidla zřizována specializovaná oddělení. Při VTOS u těchto skupin odsouzených se přihlíží k jejich věkovým, psychickým a fyziologickým zvláštnostem. Svá specifika má i výkon doživotního trestu, či výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování. Kromě toho jsou zřízeny věznice určené speciálně pro mladistvé, a to ve Všehrdech na Chomutovsku, nebo pro ženy ve Světlé nad Sázavou.

3.2. Propuštění z výkonu trestu

Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody představuje pro odsouzeného mezní situaci, která je vítaná, někdy dlouho očekávaná, ale také značně zátěžová. Propuštění může danou situaci vnímat a prožívat jako „šok ze svobody“. Na tom, jak zvládne odsouzený propuštění a návrat do společnosti, se podílí řada faktorů, ať už jde o typ osobnosti odsouzeného, vlastnosti osobnosti či sociální podmínky.

Odsouzený může být propuštěn z VTOS (dle § 73 ZVTOS) jestliže, uplynula doba trestu stanovená v pravomocném a vykonatelném rozhodnutí soudu. Dalším důvodem může být písemný příkaz vydaný soudem, aby odsouzený byl propuštěn. Propuštění může také nařídít státní zástupce při výkonu dozoru nad výkonem trestu, nebo o propuštění rozhodne prezident republiky při udělování milosti či ministr při výkonu svých oprávnění dle trestního řádu.

Odsouzení jsou z výkonu trestu propouštěni denně v době od 8 do 16 hodin, a to i ti, kterým končí výkon trestu před osmou hodinou následujícího dne (§ 14 ŘVTOS). Ve věznicích jsou zřízena výstupní oddělení, do nichž se před ukončením trestu umisťují odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než tři roky. Na výstupní oddělení se odsouzený umisťuje, dle § 12 ŘVTOS, zpravidla šest měsíců před očekávaným ukončením trestu.

Hlavním důvodem pro umisťování odsouzených na výstupní oddělení je jejich příprava na samostatný život po propuštění. V případě dlouhodobých trestů je nutné seznámit odsouzené i s věcmi či situacemi, které jsou pro nás zcela běžné. Může jít například o nakupování v nákupních centrech, jízdu v moderních dopravních prostředích apod. U těchto jedinců je potřeba i seznámení se změnami, které se ve společnosti udály, během dlouhodobého pobytu ve věznici. Jak poznamenává Štěrbá, můžeme vyvodit obecný závěr, že čím delší je pobyt ve věznici a čím více je narušena osobnost odsouzeného, tím důkladnější a delší by měla být příprava na jeho propuštění (Štěrbá, 2007, s. 114).

3.3. Práva a povinnosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Každý jedinec, který vykonává trest odnětí svobody, má ve věznici svá práva, ale i povinnosti. Oboje jsou dána především zákonem o výkonu trestu a řádem výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzený musí být při nástupu do věznice seznámen se všemi svými

právy i povinnostmi. Mezi základní práva (dle §15-§26 ZVTOS a §15-§35 ŘVTOS) odsouzeného ve VTOS patří níže uvedená práva.

Odsouzený ve VTOS má právo na pravidelnou stravu. Za určitých podmínek má odsouzený právo na horkou vodu k přípravě nápojů, a to dvakrát denně. Každý odsouzený musí mít zabezpečeno lůžko a uzamykatelnou skříňku na uložení osobních věcí, kromě toho musejí být ubytovací místnosti vybaveny stolkem a židlemi. V ubytovací místnosti pro více odsouzených musí na jednoho připadat ubytovací plocha nejméně 4 m². Odsouzeným se zabezpečuje denně osmihodinová doba spánku, doba potřebná k osobní hygieně, úklidu, stravování. Věznice je povinna vytvořit náležité podmínky pro dodržování osobní hygieny, odsouzeným se umožňuje koupání nejméně jednou týdně. Osoby ve VTOS mají právo na nejméně jednohodinovou vycházku ve vycházkových prostorech a přiměřené osobní volno. Odsouzení mají právo na oděv dle klimatických podmínek. Mimo to mají právo na to nosit vlastní oděv, a to při sportovních aktivitách a dále mohou vlastní oděv nosit odsouzení ve věznici s dohledem v mimopracovní době, ve věznici s dozorem či ve věznici pro mladistvé, a to v době konání návštěv, při bohoslužbách nebo při akcích konaných mimo věznici v rámci programu zacházení a také na výstupním oddělení v mimopracovní době. Odsouzený má právo na zdravotní služby. Odsouzení mají dále právo na přijímání a odesílání korespondence na své vlastní náklady, přičemž obsah korespondence může být bez souhlasu odsouzeného zkontrolován. Dalším právem ukotveným v zákoně je právo na použití telefonu ke kontaktu s blízkou osobou, přičemž musí být užito telefonu k tomu určeného věznicí. Jedinec ve VTOS má také právo na přijímání návštěv, a to na dobu tří hodin během jednoho kalendářního měsíce. Návštěvy se konají v místnostech k tomu určených. Nestanoví-li vnitřní řád věznice jinak, mohou odsouzeného současně navštívit nejvýše čtyři osoby včetně nezletilých dětí. Odsouzenému se zabezpečuje právo na poskytování duchovních a sociálních služeb, ale také na uspokojování kulturních potřeb, například možnost objednat si na vlastní náklady denní tisk, knihy či časopisy. Odsouzený má právo nejméně jednou týdně nakupovat v prodejně věznice potraviny a věci osobní potřeby. Nakupuje formou bezhotovostní platby z té části peněz, s kterými může volně disponovat. Dalším právem je možnost přijmout jedenkrát za šest měsíců balíček s potravinami a věcmi osobní potřeby, a to do hmotnosti 5 kg. Může také přijmout balíček s oděvem, který není nijak váhově limitován. Takto přijaté balíčky podléhají kontrole vězeňské služby. Pokud by byly uvězněnému poslány v balíčku peníze, převedou se na jeho účet zřízený a vedený věznicí. V neposlední řadě smí odsouzený podávat stížnosti a žádosti k uplatnění svých práv a zájmů a má právo na právní pomoc.

Práva vězňů jsou také ošetřena Evropskými vězeňskými pravidly, která jsou souborem doporučení vydaných Výborem ministrů členským státům Rady Evropy.

Výkon trestu s sebou nese zbavení či omezení řady práv a svobod, ale také povinnost dodržovat různá ustanovení ukotvená jak v ZVTOS, tak i ve vnitřním řádu věznice. Základní povinnosti odsouzeného ve VTOS jsou uvedeny v § 28 ZVTOS. Odsouzený je povinen dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců vězeňské služby, či dodržovat zásady slušného jednání s osobami, se kterými přijde do styku. Dále je povinen pracovat, pokud je mu přidělena práce a není uznán pracovně neschopným. Odsouzený musí plnit úkoly vyplývající z programu zacházení. Jedinec ve VTOS je dále povinen podrobit se osobní, lékařské a další prohlídce v zájmu zajištění vnitřní bezpečnosti a pořádku. Je povinen podrobit se vyšetření sloužícímu ke zjištění přítomnosti návykových látek. V případě, že se prokáže přítomnost nějaké takové látky, je povinen uhradit náklady s tím spojené. Musí umožnit kontrolu svých osobních věcí. Pokud odsouzený onemocní, stane se mu úraz nebo je nějak zraněn, je povinen toho neprodleně ohlásit zaměstnanci vězeňské služby. Oznámit musí také okolnosti, které by mohly vést k ohrožení bezpečnosti jeho samotného či spoluvězně. Kromě daných povinností, zákon stanovuje skutečnosti, které má odsouzený zakázané. Odsouzeným ve VTOS je zakázáno navazovat nedovolené styky. Dále nesmějí vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky. Zakázáno je také vyrábět či přechovávat předměty, které by mohly ohrozit bezpečnost osob nebo by mohly posloužit k útěku. Odsouzeným je zakázáno přechovávat a rozšiřovat tiskoviny a materiály propagující etnickou, náboženskou, rasovou nebo sociální nesnášenlivost, fašismus a jiná hnutí potlačující práva a svobody člověka. Kromě toho se nesmí přechovávat ani šířit materiály obsahující návody na výrobu návykových látek a použití jedů, střeliva, zbraní. Odsouzení nesmějí hrát hry za peníze, služby či věci. Ve VTOS je zakázáno tetovat sebe, jinou osobu nebo se nechat tetovat či držet pomůcky k provádění tetování. V neposlední řadě je zakázáno předstírat poruchu zdraví nebo se úmyslně poškozovat na zdraví.

Jestliže odsouzený poruší předpisy (povinnosti stanovené zákonem) během výkonu trestu, dopouští se kázeňského přestupku, za nějž mu lze uložit kázeňský trest. Trest musí být ovšem úměrný spáchanému kázeňskému přestupku a musí být prokázána vina odsouzeného. Mezi kázeňské tresty dle § 46 ZVTOS patří důtka, snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu a to až na tři měsíce, zákaz přijetí balíčku v jednom roce, pokuta do výše 5000 Kč, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dní (s výjimkou

doby stanovené pro plnění programu zacházení), celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dní, umístění na samovazby až do 20 dnů, odnětí výhod vyplývající z předchozí kázeňské odměny.

Odsouzeným lze tedy kromě kázeňského trestu uložit i kázeňskou odměnu. A to jestliže vzorně plní stanovené povinnosti a spolupracuje na dosažení účelu výkonu trestu.

3.4. Psychosociální důsledky uvěznění

Pobyt ve vězení by měl přispět k nápravě odsouzeného a k jeho opětovnému zařazení do společnosti bez porušování právních norem. Přestože je výkonem trestu odnětí svobody sledován pozitivní cíl, má uvěznění na odsouzeného i své negativní účinky, dopady, a to jak v rovině psychické, tak sociální.

V první řadě jde o omezení základních práv a svobod jedince, kdy je odsouzenému znemožněno uspokojování řady potřeb, což samo o sobě představuje velkou změnu v životě pachatele. Nastalá skutečnost může mít na osobnost pachatele negativní dopady. Odsouzený se ve VTOS ocitá v novém prostředí, musí se s nastalou situací vyrovnat, adaptovat se. Jedinec musí přijmout nové normy a pravidla chování, která jsou mnohdy odlišná od těch, jež užíval na svobodě. Také si odsouzený osvojuje nové, z hlediska „přežití“ výhodnější vzorce chování. V takovém případě můžeme hovořit o procesu prizonizace, což je proces nahrazování adaptivního chování (potřebného k životu mimo vězení) a přizpůsobování se vězeňské subkultuře. Prizonizace představuje po propuštění odsouzeného z vězení zpravidla problém, a to zejména v tom, že snižuje možnost reintegrace pachatele zpět do společnosti.

Pojem prizonizace, jak uvádí Karabec, Blatníková, pochází od Clemmera, který pracoval jako sociolog ve věznici v Illionis a vychází z jeho studia mužské vězeňské subkultury ve třicátých letech minulého století. Clemmer tvrdí, že vězni mají společnou zkušenost nuceného uvěznění, což je sjednocuje proti věznilům. Nulové soukromí, fyzická blízkost s ostatními vězňenými, vězeňské předpisy a rutina je nutí ke konformismu. Vězeňské hodnoty se mohou přebírat v té či oné míře, jakmile je ale vězeň přijme za své, stává se imunní vůči vlivům konvenčního hodnotového systému. Takže prizonizace mění nováčka v „plnohodnotného“ trestance. Z psychologického hlediska lze v procesu přizpůsobování se vězeňské subkultuře, tedy v procesu prizonizace, rozlišit dva aspekty. A to institucionalizaci a ideologizaci. Institucionalizace označuje adaptaci odsouzeného na vysoce organizovaný vězeňský život a je spojena se ztrátou iniciativy a aktivity. Označuje

především vnější orientaci ve specifických podmínkách VTOS (Karabec, Blatníková, 2004, online). Vágnerová v této souvislosti upozorňuje na ztrátu samostatnosti během prizonizace. Dochází k situacím, kdy se odsouzený odnaučí sám rozhodovat a po propuštění je závislý na rozhodování jiných. Odsouzený také ve vězení ztrácí schopnost reálně plánovat svoji budoucnost (Vágnerová, 2004, s. 820). K institucionalizaci ve vězeňském prostředí se také vyjadřuje Kopp, který za typický znak institucionalizace považuje předstíranou poslušnost. S tímto jevem se můžeme setkat u části vězňů, kteří se již adaptovali a působí dojmem „dobrého“ vězně. Jde především o osoby recidivující, kterým vlastně pobyt ve vězení nečiní větší potíže (Kopp, 2004, s. 51). Jelikož je recidivistů v současné době ve věznicích více jak polovina ze všech osob vězněných, může být dosažení pozitivních změn v chování odsouzených značně ztíženo.

Druhou složkou procesu prizonizace je ideologizace. Ideologizací označujeme přijetí hodnot, norem a pravidel ve vězení. Jedinec se se ztotožňuje s vězeňskou subkulturou. Když přijme její pravidla, většinou se mu to více vyplatí, než kdyby jim vzdoroval. Přijetí a akceptování skupinou může být pro vězně oporou a faktorem, který přispívá k lepšímu zvládnutí, „přežití“ VTOS.

Délka procesu přizpůsobení se vězeňskému prostředí může být u každého různá, Marešová tvrdí, že průměrná délka adaptace na vězeňské prostředí u prvovězněného jedince je asi 3- 6 měsíců, kdežto u recidivisty to může být jen pár hodin (Marešová, 2006, s. 33).

Míra prizonizace u pachatelů závisí nejen na tom, zda již ve VTOS byli či nikoli, ale také na celkové délce trestu či na osobnosti jedince a charakteru trestné činnosti. Jistý vliv na tento proces mohou mít i mimovězeňské vztahy, zejména má-li odsouzený kvalitní rodinné zázemí.

V souvislosti s vězeňskou subkulturou se můžeme také setkat s pojmem „*druhý život odsouzených*“. Jelikož není v možnostech vězeňské služby permanentně monitorovat a kontrolovat život odsouzených, vzniká zde prostor pro utváření subkultury s vlastními pravidly, vlastní hierarchií a rozdělenými rolemi. Projevy tohoto fenoménu mohou být různé, od skrytého bujení násilí, ponižování slabších až po obchodování s lukrativním zbožím apod. O existenci skrytého druhého života odsouzených ve věznicích se ví, nicméně jen velmi těžko se podaří někomu nezasvěcenému do něj proniknout. Jak jsem zmiňovala výše, ve vězeňské subkultuře se mezi odsouzenými tvoří hierarchie a odsouzeným jsou stanoveny různé role. Netík, Netíková a Hájek rozlišují následující vězeňské role.

- Neformální vůdce, král, „king“ – nejčastěji se jedná o nejvíce narušeného jedince, který je ostatním nadřazen. Jim mnohdy ostatní musejí odevzdávat část svých věcí, zejména cigarety atd.,
- „Kmet“, délesloužící – bývá poradcem krále a někdy má i obdobná práva jako on, jedná se o osobu déle pobývajících ve VTOS, která je výborně seznámena s chodem věznice a s panujícími vztahy,
- „Řadový člen“ – do této kategorie spadá většina odsouzených, kteří mají od krále jasně vymezená práva a povinnosti,
- Outsider, otrok – jedná se o podrobeného člena sloužícího králi a žijícího v otrockém vztahu (Netík, Netíková a Hájek, 1997, s. 29).

Prizonizace a druhý život odsouzených jsou zásadní překážkou v procesu resocializace. Někdy je až nereálné jejich dopady překonat. VTOS, především ten dlouhodobý s sebou nese i další negativní dopady na jedince. Obtížemi vyplývajících z uvěznění a důsledky uvěznění se zabývá řada vědecké literatury. Karabec, Blatníková (2004, online) vidí u dlouhodobých trestů (zejména na doživotí) jádro problému, kterému musí vězni čelit, neurčitost rozsudku, tzn., zda a jak budou propuštěni. Tato neurčitost s sebou nese pocity nejistoty, důsledkem toho všeho je, že odsouzení k trestu na doživotí mají změněný mechanismus vnímání času. Dochází k tomu, že odsouzení často řeší tyto problémy osobní rezignací na podmínky VTOS. Tento jev se nazývá „situační rezignace“ nebo také „specifická citová rezignace“. Autoři dále shrnují poznatky z výzkumů o vlivu dlouhodobého uvěznění. Obecně je u doživotně odsouzených pachatelů nalézána psychická poruchovost. Stresový faktor – ztráta svobody - má dle výzkumů vliv na emocionalitu jedince. Jde zejména o nepředvídatelné jednání, neadekvátní reakce (agresivní, impulzivní), sklon obviňovat druhé, neschopnost vyřešit konflikty konstruktivní cestou. Jiné výzkumy uvádějí jako důsledek dlouhodobého uvěznění i zhoršení poznávacích funkcí. Při výzkumu sebepojetí odsouzených u nás byly srovnány skupiny prvovězňených a recidivistů. Nejpříznivějšího sebehodnocení dosáhly prvovězňených, poté multirecidivisté (byli ve VTOS více než dvakrát) a nejhůře dopadli primirecidivisté (ti, kteří jsou podruhé odsouzeni k VTOS). Všechny skupiny měly obecně tendenci k pozitivnímu sebehodnocení zejména v pracovitosti, spolehlivosti, obětavosti či ochotě. Z obsahové analýzy ovšem vyplynulo, že odsouzení většinou používají tyto pojmy jinak a že se významy těchto pojmů nekryjí s významy, které jim připisuje většinová populace.

Důsledkem uvěznění, a to nejen u dlouhodobých trestů, mohou být i pocity dezorientace, zejména z nově nastalé situace. Odsouzený může mít pocit, že k odsouzení nedošlo adekvátním způsobem. Vězeň recidivista, který má s vězeňským prostředím již zkušenost, může uvěznění pokládat pouze jako obměnu známé skutečnosti, tuto zkušenost bude vnímat jako známou a dezorientace bude v jeho případě minimální (Karabec, Blatníková 2004, online).

Není tedy pochyb, že VTOS má své negativní dopady na osobnost jedince. „Osobnost dlouhodobě nebo opakovaně trestaného v mnoha složkách degraduje. Jedinec se odnaučí samostatně rozhodovat a bude i po propuštění z výkonu trestu závislý na iniciativě jiných lidí nebo na náhodných impulzech. Ztratí schopnost plánovat svoji budoucnost“ (Vágnerová, 2008, s. 820).

Důsledky uvěznění, ať už dlouhodobého či opakovaného, mohou být patrné i v oblasti sociální, mezilidských vztahů vězněných s osobami na svobodě. Ne vždy je rodina oporou vězněného během VTOS. Nejlepší šanci na reintegraci má takový pachatel, u kterého jsou po celou dobu výkonu trestu zachovány dobré rodinné a partnerské vztahy. Mnohdy ovšem dochází k narušení rodinných i širších sociálních vztahů, či hůře k úplné ztrátě rodiny a blízkých. Takový jedinec se po propuštění z věznice nemá často kam vrátit. Takže je krok od bezdomovectví. Když se k problémům s bydlením přidají problémy s nalezením zaměstnání (následně finanční problémy), dostávají se ať už prvověznění či recidivisté do svízelné situace, kterou mnohdy neumějí jinak řešit, než nelegální činností.

Všechny výše zmíněné negativní důsledky uvěznění mají svůj vliv na reintegraci pachatele, resp. jsou překážkou v procesu resocializace či jej do jisté míry ztěžují.

Černíková shrnuje negativní účinky trestu odnětí svobody takto:

- prostředí věznice představuje nahromadění osob s větší či menší mírou sociální poruchovosti chování,
- adaptace na vězeňskou subkulturu, prizonizace a druhý život odsouzených,
- racionalizační mechanismy v subkultuře odsouzených zabraňují přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin, racionalizace pocity nespravedlnosti, bezprávím, zatrpklostí, oprávněností agrese atp.,
- narušení volných vlastností,

- zpřetrhání pozitivních sociálních vazeb,
- stigmatizace, která funguje jako překážka při sociální reintegraci,
- ochrana společnosti prostřednictvím uvěznění je limitována délkou uloženého trestu, pokud nedojde ke změně chování pachatele (Černíková 2008, s. 183-184).

Závěrem můžeme shrnout, že i když trest odnětí svobody v první řadě sleduje pozitivní cíl (ochrana společnosti a náprava vězněného) přináší s sebou i řadu negativ, která bohužel poté propuštěným z VTOS ztěžují návrat do běžného života. I z těchto důvodů je na místě poskytnutí kvalitní postpenitenciární péče, o níž je pojednáno v další kapitole.

4. Penitenciární a postpenitenciární péče jako možnost prevence recidivy

Penitenciární a také postpenitenciární péče je v celém procesu potrestání a snahy o změny chování pachatele velmi důležitá. V oblasti péče o pachatele trestných činů, ať už vězněné nebo právě propuštěné, se můžeme setkat s pojmem “kontinuální sociální péče“. Černíková ji vymezuje jako práci s klientem ve všech fázích trestního řízení (ve vazbě či na svobodě) včetně soudního řízení i ve výkonu trestu. Cílem je především navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na klienta tak, aby byla upevněna či vytvořena jeho pozitivní sociální vazba k okolí a aby nedocházelo k jeho sociální izolovanosti (Černíková, 2008, s. 215). V kontinuální sociální péči u pachatelů trestných činů můžeme rozlišit penitenciární péči, ranou pomoc a postpenitenciární péči (Štěrbá, 2007, s. 117).

4.1. Penitenciární péče

Výkon trestu odnětí svobody má své určité funkce. Jednou z nich je i funkce výchovná, která by měla být zabezpečena skrze penitenciární působení. Penitenciární působení můžeme vymezit jako péči o vězně v rámci VTOS. Penitenciární péče by měla představovat celek, resp. proces, který by měl vést k pozitivním změnám, k nápravě uvězněného.

V rámci Vězeňské služby ČR, resp. péče o vězněné, funguje nástroj „SARPO“ neboli Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených. Jde o nástroj, metodu na hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzených v podobě elektronického programu. SARPO je metoda na vyhodnocování rizik vedoucích k recidivě. Zaměřuje se na: kategorizaci odsouzených podle statistických a dynamických rizik, rozlišování mezi riziky vnitřními (život ve vězení) a vnějšími (život ve společnosti), stanovení vhodných a efektivních intervencí (programů zacházení) ke snížení recidivy, statistické zpracování získaných údajů a predikci kriminálního chování. V procesu hodnocení rizik a potřeb jsou odsouzení posuzováni celým týmem odborníků (vychovatel, psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník). Výsledkem hodnocení SARPO je komplexní zpráva s validizovanými výpočty vyjadřujícími míru statických a dynamických rizik (Vězeňská služba České republiky, ©2012).

Výchovná funkce v procesu zacházení s odsouzenými je naplňována zejména prostřednictvím realizace programů zacházení. Program zacházení můžeme vymezit jako cílevědomé a komplexní působení na odsouzeného.

Program zacházení se, dle Černíkové, zaměřuje především na pozitivní rozvoj schopností a možností vězněného, které jsou předpokladem pro změnu sebehodnocení, pro reálnější, případně pozitivnější sebezpojetí. Dále se zaměřuje na zjištěné potřeby, problémy vězněného, které souvisejí s kriminálními faktory spáchaného trestného činu, na rizika recidivy trestné činnosti. A v neposlední řadě na zájmovou a preferenční oblast aktivit. Skrze které může dojít k navázání příznivějšího kontaktu pro výchovné působení personálu. Z těchto základních oblastí je pak sestaven individualizovaný program zacházení, jehož hlavním cílem je rozvoj pozitivních schopností a možností vězněného a regulování problémových charakteristik (Černíková, 2008, s. 152). Programy zacházení by tedy měly přispět k minimalizování negativních dopadů uvěznění a k pozitivním změnám v chování pachatelů.

Způsob zpracování programu zacházení je přesně dán v zákoně č. 169/1999Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, kde se v §41 můžeme dočíst, že: „Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného. Její obsah je důvěrný. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant programu zacházení, umožní se mu výběr. V rámci programu zacházení se pro odsouzeného nejméně 3 měsíce před propuštěním vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života. Při vypracování programu zacházení věznice podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení“

Program zacházení s odsouzenými zahrnuje různé aktivity. Můžeme jej členit na pět základních oblastí. Štěrba uvádí tyto:

- pracovní aktivity, čímž je na mysli zaměstnávání, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice, pracovní terapie vedená zaměstnanci Vězeňské služby,
- vzdělávací aktivity, při nich si odsouzený může dokončit vzdělání, vzdělávání může probíhat i na střední či vysoké škole,
- speciálně-výchovné aktivity, které zahrnují především individuální a skupinové speciálně pedagogické a psychologické působení vedené kompetentními zaměstnanci,
- zájmové aktivity, při nichž odsouzení rozvíjejí různé záliby,
- oblast utváření vnějších vztahů, kdy odsouzený získává zejména dovednosti potřebné pro život po propuštění (Štěrba, 2007, s. 72).

Plnění programu zacházení je pro odsouzené povinné. Cíle programů zacházení jsou pravidelně vyhodnocovány ze strany zaměstnanců Vězeňské služby.

Aby bylo celé penitenciární působení účinné, je třeba ke každému pachatelovi přistupovat individuálně. Zejména pak volit vhodné výchovné prostředky, s ohledem na osobnost pachatele. Je třeba zaměřit se na ty faktory, které podněcovaly vznik kriminálního jednání a pokusit se o jejich eliminaci.

Podle mého názoru je vymezení toho, jak by měla penitenciární péče vypadat, dle Suchého, stále aktuální. Ten shrnuje požadavky na penitenciární péči takto:

- prohloubit v nástupních odděleních psychologickou diagnostiku, zejména odsouzených agresorů, alkoholiků, toxikomanů, sexuálních deviantů apod.,
- důsledně aplikovat v indikovaných případech protialkoholní a protidrogovou léčbu a léčbu sexuálních deviantů,
- spolupracovat s odborníky psychiatrie, neurologie, sexuologie, etopedie,
- uplatňovat metody skupinové práce s odsouzenými, ve speciálních případech aplikovat metody penitenciární skupinové psychoterapie, zvláště terapie realitní,
- uplatňovat důslednou individualizaci nápravně výchovných prostředků s ohledem na psychologické charakteristiky osobnosti odsouzených,
- rozvíjet speciální techniky a strategii odreagování agrese,
- rozvíjet techniky modifikace chování včetně behaviorální terapie,
- působit k udržování a rozvíjení pozitivních extramurálních kontaktů a vazeb, zejména u prvovězňných odsouzených,

- prohloubit systém vzdělávání odsouzených; pro tyto účely provádět výběr a příslušné postgraduální studium pedagogů – učitelů,
- provádět světonázorovou, právní a občanskou výchovu, především odsouzených s defektivní sociální autoregulací,
- zaměřit zvyšování odborné erudice penitenciárních psychologů zejména v oblasti klinické a sociální psychologie (Suchý, 1983, s. 135).

Jak je vidět Suchý klade důraz na komplexnost, individuální přístup zaměřený na jedince, jeho charakteristiky, problémy.

Důležitou funkci, v oblasti zacházení a péče o odsouzené, má výstupní oddělení, o kterém jsem psala v jedné z předešlých kapitol. Právě na tomto oddělení se jedince připravuje na propuštění, na nový život. Zejména u dlouhodobě vězněných osob, které po dlouhá léta ztratili trvalý a pravidelný kontakt se společností, je pobyt na výstupním oddělení potřebný.

4.2. Postpenitenciární péče

Přechod vězněného člověka z věznice zpět na svobodu je považován za náročnou životní situaci, se kterou si nemusí leckdo vhodně poradit. Z mého pohledu hraje významnou roli v problematice recidivy postpenitenciární péče, která může do jisté míry sloužit i jako prevence opakovaného páčání trestné činnosti. Jak píše Marešová (2011, s. 17): za nejrizikovější období (pro recidivu) se považuje prvních 6 měsíců po propuštění z VTOS a maximum recidivujících pachatelů se dopouští nového trestného činu v průběhu 3 let po propuštění.

Z tohoto důvodu je vhodná postpenitenciární péče v období po propuštění velmi zásadní. Právě profesionální pomoc v adaptačním období (procesu) může přispět k tomu, že se propuštěný bez větších problémů začlení zpět do běžného života a nebude páchat další trestnou činnost.

Pojem postpenitenciární péče bývá v literatuře vymezován různě. Setkat se můžeme, jak uvádí Černíková, Sedláček s trojím základním vymezením tohoto pojmu:

1. v užším smyslu – je postpenitenciární péče poskytována jen osobám propuštěným z VTOS a pouze na základě jejich dobrovolnosti, mimo zařízení věznic a to ve formě sociální péče a sociální pomoci,

2. v širším smyslu – je péče poskytována odsouzeným osobám po VTOS nejen na bázi dobrovolnosti, ale má i státní formu nuceného, povinného dohledu (kontroly) a to nad zvláště narušenými osobami v oblasti sociální reintegrace, adaptace, kde je vysoké riziko opětovného sociálního selhání,
3. nejširší pojetí – kdy je sociální péče a pomoc poskytována ze strany společnosti na bázi dobrovolnosti, bezplatně a to všem pachatelům, i těm, kteří vykonali jakýkoli jiný trest než trest odnětí svobody. Tato nákladná sociální péče a pomoc se rozšiřuje o tzv. ranou pomoc, což je pomoc v momentu konfliktu se zákonem v trestně přípravném řízení (Černíková, Sedláček, 2002, str. 141).

Shrneme-li výše uvedené, můžeme stručně a jednoduše postpenitenciární péči vymezit jako specifickou oblast sociální péče o člověka, který prošel trestním řízením a VTOS nebo ochranným léčením a ochrannou výchovou (Černíková, Sedláček, 2002, str. 141).

Snahy pomoci osobám propuštěným z VTOS nejsou výdobytkem dnešní doby, objevovaly se již mnohem dříve. Voňková, Chalupová míní, že myšlenka péče o osoby, které prošly VTOS, má své kořeny, které jsou spatřována jednak v křesťanské filozofii milosrdenství a pomoci bližnímu, kterému je třeba poskytnout pomoc bez ohledu na trestný čin, charakterové vady či náboženské přesvědčení. Dále jsou kořeny spatřovány ve společenském hodnotovém systému, který nabízí pomoc z filantropických pohnutek a sounáležitosti k lidskému společenství. Kořeny také spatřují v celospolečenském zájmu na zdravé společnosti a její ochraně před jedinci, kteří se obtížně adaptují na obecně platné normy a ohrožují právní řád (Voňková, Chalupová, 1992, s. 10).

Péče o osoby propuštěné z VTOS je potřebná z mnoha důvodů, některé byly již výše zmíněny. Další důvody vzniku postpenitenciární péče a její potřebnost vyplývají z následujících argumentů, které uvádí Černíková: jedinec potřebuje odbornou pomoc, péči, jelikož cíle penitenciárního působení nejsou zcela dosaženy nebo nejsou přiměřeně ustáleny. První dny po propuštění jsou dny sociální rekonvalescence, kdy jedinec obnovuje sociální dovednosti, postupně se integruje do společnosti. Během prvních dní může jedinec prožívat krizi. Postpenitenciární péče by dále měla jedinci pomoci s překonáním stigmatu kriminálního, překonat důsledky prizonizace. V neposlední řadě patří mezi důvody potřebnosti postpenitenciární péče problémy spojené s obnovením partnerských a rodinných vztahů, obnovení rodičovské role či obnovení a vytvoření si nových materiálních podmínek života, taktéž profesionální uplatnění (Černíková, 2008, s. 209).

Je důležité, aby postpenitenciární péče o propuštěné z VTOS byla komplexní, měla by být součástí širšího systému.

4.2.1. Subjekty postpenitenciární péče

Subjekty postpenitenciární péče jsou poskytovatelé této péče. Subjekty postpenitenciární péče můžeme dělit na státní a nestátní.

Mezi **státní subjekty** poskytující postpenitenciární péči můžeme zařadit sociálního pracovníka, sociálního kurátora a probačního úředníka.

Sociální pracovník, který je zaměstnancem Vězeňské služby ČR a působí ve vazebních věznicích a věznicích pro výkon trestu odnětí svobody. Sociální pracovník připravuje vězně na propuštění. Černíková dále popisuje jeho pracovní náplň: sociální pracovník pracovává jeho sociální anamnézu především pro účely resocializačního procesu a měl by odsouzenému pomoci s jeho sociální situací. Sociální pracovník spolupracuje se sociálním kurátorem a dalšími organizacemi, které by mohly odsouzenému pomoci s přechodem zpět do společnosti (Černíková, 2008, s. 217).

Sociální kurátor pro mládež působí na oddělení sociálně právní ochrany dětí obecních úřadů s rozšířenou působností. Toto oddělení je specializované pracoviště sociální prevence a je také základním prvkem lokálního systému sociální prevence. Činnost sociálního kurátora pro mládež přibližuje Černíková. Kurátoři pro mládež se zabývají dětmi a mladistvými, kteří se dopustili trestné činnosti nebo mají závažné výchovné problémy. Dětem a jejich rodinám poskytují sociálněprávní poradenství, účastní se soudního řízení ve věcech trestních i občanskoprávních, spolupracují s ostatními zainteresovanými institucemi. Sociální kurátor pro mládež pečuje o nezletilé děti do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného, o mladistvé (15-18 let) u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo se dopustili přestupku. V neposlední řadě pečují o děti a mladistvé s opakovanými poruchami chování závažného rázu (Černíková, 2008, s. 221-222).

Sociální kurátor pro dospělé poskytuje pomoc dospělým občanům, a to zejména osobám propuštěným z VTOS, osobám, proti kterým je vedeno trestní řízení, občanům závislým na alkoholu nebo jiných drogách, kteří sociální pomoc potřebují v řešení sociální situace či osobám propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti. Cílem práce kurátora je integrovat klienta do užšího i širšího sociálního prostředí, tzn. osvojení si sociálně akceptovatelného životního stylu.

Sociální kurátor spolupracuje s Vězeňskou službou, Probační a mediační službou či správními úřady.

Probační a mediační služba je instituce, kterou můžeme také řadit k subjektům poskytujícím postpenitenciární péči, je zřízena Zákonem č.257/2000 Sb. o probační a mediační službě. Probační a mediační služba „usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality“ (PMS-Probační a mediační služba České republiky, ©2002-2016) Mezi hlavní cíle činnosti probační a mediační služby patří integrace pachatele (usiluje o začlenění pachatele zpět do společnosti bez porušování zákonů), participace poškozeného (snaha zapojit poškozeného do procesu vlastního odškodnění) a ochrana společnosti. Dvě hlavní a stěžejní činnosti, které PMS vykonává je probace a mediace. Probaci můžeme zjednodušeně vymezit jako dohled a kontrolu. Dle §2 odst. 1 zákona o probační a mediační službě, se probací rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů. Mediací pak rozumíme mimosoudní řešení sporu mezi poškozeným a viníkem.

V souvislosti s činností probační a mediační služby se také objevuje termín „parole“, čili podmíněné propuštění z VTOS. Tento pojem se překládá jako „slovo, výpověď“. V souvislosti s propuštěním odsouzeného pak pod pojmem parole rozumíme podmíněné propuštění na čestné slovo, tedy na slib odsouzeného, že se bude řádně chovat.

Péče o pachatele trestných činů po jejich propuštění není omezena pouze na státní sféru. Jelikož stát se v mnoha případech nedokáže o propuštěné osoby z věznice postarat do takové míry, jakou propuštění potřebují, zformovaly se v **nestátním sektoru** subjekty zaměřující se na poskytování potřebné postpenitenciární péče. V nestátní oblasti nalezneme několik zásadních subjektů postpenitenciární péče, které poskytují zejména materiální a poradenskou pomoc či sociální péči. Níže uvádím několik z nich.

Rubikon centrum je nestátní nezisková organizace, která působí v ČR již přes 20 let. Zaměřuje se na oblast prevence kriminality a efektivního řešení následků trestných činů. Hlavním cílem aktivit Rubikonu je opětovné začlenění do společnosti lidí s trestnou minulostí, rozvoj jejich schopností pro uplatnění na trhu práce a dosažení jejich pracovní a sociální integrace. Organizace poskytuje různé programy pro řešení těchto problémů (např. program k řešení zadluženosti, program pro zvýšení zadluženosti, programy k zvýšení efektivity alternativních trestů). Tím přispívá k začlenění rizikových skupin a snížení možnosti recidivy. Rubikon zastává strategii 3 „O“, což znamená, že základní tři oblasti činnosti Rubikonu jsou: ovlivňování systémových změn v oblasti legislativy, osobní asistence pro konkrétní lidi v nouzové situaci, osvěta směrem k odborné i laické veřejnosti. Rubikon vytvořil i několik projektů, které byly právě zaměřeny na pomoc osobám propuštěným z věznice. Byl to např. projekt Překročit minulost či Nový začátek, jejichž hlavním cílem bylo zlepšit postavení osob s trestní minulostí na trhu práce. Dále projekt Dejme druhou šanci, jehož hlavním cílem je zajistit rovný přístup k zaměstnání pro osoby, které jsou znevýhodněné záznamem v trestním rejstříku. Nebo projekt PRE Project – PRISON (věznice), REINTEGRATION (reintegrace), EDUKATION (vzdělávání). Cílovou skupinou tohoto projektu jsou lidé ve VTOS a po jeho ukončení. Účelem projektu je posílení spolupráce partnerských zemí, které se projektu účastní a vzájemná výměna zkušeností a know how v dané problematice (Rubikon centrum – Sdružení pro probaci a mediaci v justici, ©2012).

Nová šance je dobrovolná, nevládní organizace působící na území ČR, především pak v regionu Severní Moravy a Slezska. Organizace se primárně zaměřuje na postpenitenciární péči, na resocializaci vězněných a propuštěných osob, na hledání účinných forem snižování recidivy a efektivnější adaptaci propuštěných mužů z VTOS. Dále Nová šance umožňuje výkon trestu obecně prospěšných prací ve svém areálu a zaměřuje se i na pomoc lidem bez přístřeší. Tuto organizaci zde zmiňuji i z toho důvodu, že je provozovatelem Probačního domu. Ministerstvo spravedlnosti spustilo v roce 2015 projekt tzv. probační domů, ve kterých by se měli propuštění vězni připravovat na návrat zpět do společnosti. První tento dům funguje právě v azylovém domě Nové šance v Ostravě (Nová šance, z. s. ©2010). O účinnosti tohoto domu se vedou mnohé diskuze, já hodnotím tuto snahu kladně.

Známým subjektem postpenitenciární péče je také obecně prospěšná společnost **Romodrom**, které poskytuje sociální služby a vzdělávací programy lidem kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci, nebo jsou ohroženi sociálním vyloučením. Romodrom nabízí

odborné sociální poradenství, terénní programy, vzdělávací programy, sociální rehabilitaci, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež či sociálně aktivizační služby pro děti a rodiny. Šíře poskytovaných služeb je tedy široká (Romodrom, ©).

Velký význam mají i **subjekty církevní**. Patří mezi ně například Evangelická Diakonie či Charita Česká republika. Ty poskytují osobám v nepříznivých životních situacích zejména materiální pomoc. Duchovní péči poskytuje ve věznicích i po propuštění Vězeňská duchovenská péče.

Pomoc propuštěným vězňům také poskytuje spolek **Za branou**, který se snaží o začlenění vězňů zpět do společnosti. Za branou organizuje odborné semináře i pro veřejnost. Díky tomuto spolku vznikla svépomocná skupina blízkých a rodinných příslušníků lidí ve vězení. Obecným cílem otevřené svépomocné skupiny je zlepšení podmínek spoluzití a porozumění v rodině a v partnerských vztazích. Lidé zde mohou sdílet své zkušenosti a trápení (Za branou, ©2010-2016).

Dle mého názoru má postpenitenciární péče velký význam. Měla by být určitou prevencí před opakovaným pácháním trestné činnosti. Nicméně si myslím, že systém této péče ještě není zcela ucelený. Je zapotřebí větší propojenosti státních a nestátních subjektů. Bylo by užitečné, aby tato péče byla dostupná ve všech krajích ČR a aby lidé o ní měli více informací.

5. Postoje

Jelikož se v diplomové práci zabývám postoji a názory veřejnosti na kriminální recidivu, zařadila jsem zde kapitolu týkající se vymezení těchto pojmů. Tyto pojmy jsou běžně hojně využívány, avšak výklady těchto pojmů bývají různé. Zaměříme-li se na vědní disciplíny, narazíme na pojem „postoj“ nejčastěji v psychologii či sociálních vědách. Vágnerová definuje postoje jako: „přetrvávající získané dispozice k určitému hodnocení a z toho vyplývajícimu specifickému způsobu chování v různých situacích, resp. ve vztazích k nějakým objektům“ (Vágnerová, 2004, s. 291).

Postoj vyjadřuje vztah k určité oblasti reality. Vyjadřuje stabilnější vztah a z něho vyplývající tendenci k určitému chování. Postoj obvykle vychází ze základní hodnotové hierarchie člověka. Hodnotová orientace se začíná utvářet a vyvíjet již v raném dětství v průběhu procesu socializace.

Jiná, podobně vyznívající definice, dle mého názoru stručně a výstižně vymezuje postoje. „Postoje jsou stabilní systémy pozitivního nebo negativního hodnocení, emočních pocitů a technik jednání týkajících se sociálních cílů.“ (Krech, Crutchfield, Ballachey, 1962, In Hayesová, 1998, s. 95). Zde si můžeme povšimnout, že je kladen důraz na stálost a neměnnost postojů.

Ve většině definic a vymezení pojmu postoj se setkáváme s tím, že postoj je určité hodnocení nějaké reality. I Nakonečný vidí jako základ postoje hodnocení, přesněji hodnotící vztah. „Vztah k hodnotám tvoří obsah postojů, a tak pojem postoje může být vymezen jako hodnotící vztah; postoj vůči něčemu – a předmětem postoje může být cokoli – vyjadřuje hodnocení objektu subjektem“ (Nakonečný, 1999, s. 132).

Postoj může být někdy spojován s chováním jedince, resp. může být vnímán jako forma naučeného chování reagovat v určitých situacích určitým způsobem. Objevují se ovšem názory, že se postoje nemusí shodovat s chováním v dané situaci. „Chování vyjadřuje skutečný postoj tím méně, čím větším tlakem s hrozbou negativních sankcí za vyjádřený postoj se situace vyznačuje: tato skutečnost je dobře známa z každodenního života v totalitní společnosti, kde negativní postoje vůči jejímu režimu a k vládoucí závazné ideologii musely být skrývány.“ (Nakonečný, 1999, s. 134). Jinými slovy naše chování nemusí vždy vyjadřovat náš pravý postoj k danému objektu.

V souvislosti s pojmem postoj se objevuje i termín „názor“. Někdy se můžeme setkat s tím, že pojmy postoj a názor jsou považovány na téměř totožné, nejsou od sebe

nijak výrazně vymezovány. Opačného názoru jsou Fishbein, Ajzen (1975, In Hayesová, 1998, s. 96), kteří tvrdí, že je potřeba tyto dva pojmy od sebe odlišit. Názory jsou ve své podstatě neutrální, jsou to jen výroky, o kterých míníme, že jsou pravdivé. Postoje jsou však hodnotící, indikují pocity ve vztahu k určité realitě, záležitosti. Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy spočívá tedy v jejich emocionální dimenzi. Důležitým kritériem, které pomůže rozpoznat postoj, je jeho souvislost s hodnotami. Lašek poznamenává, že názor se stává postojem tehdy, až když obsahuje hodnocení. Názor se stává postojem tehdy, až když obsahuje hodnocení (Lašek, 2011, s. 41).

5.1. Charakteristika postojů, jejich funkce, vývoj a změna

Postoje jsou složité systémy, které bývají popisovány pomocí tří dimenzí, z nichž každá přispívá celku. Mezi tyto tři složky patří:

1. Kognitivní složka, to jsou veškeré informace, které jedinec o daném předmětu postoje má.
2. Emocionální složka se týká toho, co jedinec cítí k předmětu postoje.
3. Konativní složka se týká chování ve vztahu k předmětu postoje. Konativní složka je vlastně vnějším projevem postoje.

Postoje mohou mít různou vnitřní konzistenci neboli různou míru souladu jednotlivých složek. Jednotlivé složky postoje mohou být v různých vzájemných vztazích, člověk má přirozenou tendenci udržet či dosáhnout přijatelné vnitřní konzistence svých postojů. Došlo-li by k nějakému nesouladu, jak píše Vágnerová, například mezi citovou a rozumovou dimenzí, mohl by postoj kolísat, ale nakonec by s největší pravděpodobností jedna ze složek převládla (Vágnerová, 2004, s. 293). Tři složky postoje jsou obvykle vyvážené, dominuje-li složka kognitivní, hovoříme o smýšlení, dominuje-li emotivní, hovoříme o sentimentu. Emocionální komponenta určuje sílu postoje, propůjčuje mu subjektivní význam. Určuje tedy intenzitu postoje, která může být od extrémně pozitivního přes neutrální k extrémně negativnímu postoji (Nakonečný, 2009, s. 246).

Každý jedinec si během svého života vytváří pod vlivem společnosti, ve které žije, individuální systém postojů. V tomto systému se mohou vyskytovat postoje centrální. To jsou postoje subjektivně nejvýznamnější týkající se důležitých objektů. Další jsou okrajové

postoje, které jsou méně významné. Můžeme tedy říci, že postoje jsou naučené, získané a lze u nich sledovat různou intenzitu.

Postoje nevznikají jen tak, jejich utvoření má své důvody. V běžném životě mají své funkce. Mnohým lidem vlastně život zjednodušují, pomáhají jim. Vágnerová uvádí jako hlavní funkce postojů to, že slouží ke snadnější orientaci ve světě, v životě. Orientace skrze postoje umožňuje zjednodušené hodnocení reality, odlišit žádoucí od nežádoucího, také usnadňuje volby vhodného chování a eliminaci toho nevhodného. Další funkcí postojů je dodávání jistoty v řešení různých problémů. Mnohé postoje slouží k regulaci chování členů společnosti, a to ve shodě s normami a hodnotami společnosti, z nichž tyto postoje vycházejí. Jako poslední zásadní funkci postojů Vágnerová uvádí funkci ochranou. V tom smyslu, že postoje mohou sloužit jako obrana před nejistotou, nepříjemnými pocity, i ztrátou sebeúcty (Vágnerová, 2004, s. 291-292).

Na vývoj postojů existuje řada názorů. Vágnerová uvádí, že se postoje vytváří sociálním učením, přejímáním od jiných lidí, zejména od těch, kteří jsou pro nás nějak významní. Děje se tak nápodobou, identifikací nebo podmiňováním. Snadněji lidé přejímají postoje převažující v sociální skupině, k níž sami patří, s níž se identifikují. Kromě toho se může postoj utvořit i na základě vlastní zkušenosti. Posilovat určitý postoj pomáhají emoce, které zážitky vyvolávají (Vágnerová, 2004, s. 293).

Lašek poukazuje na to, že se postoje vytvářejí v procesu uspokojování potřeb. A tak se utvářejí pozitivní, příznivé postoje k osobám či věcem, které zajišťují saturaci potřeb. Naopak negativní postoje se utváří k objektům, které brání saturaci potřeb (Lašek, 2004, s. 293).

Postoje jsou relativně stále, některé se velmi obtížně mění, ale jejich změna možná je. Zvláště pokud jsou postoje výrazně vyhraněné, extrémní, je jejich změna složitá. „Významné postoje jsou stabilizované a v běžném životě se obvykle nemění, a pokud se mění, pak pod vlivem výrazně korektivní zkušenosti (psychický otřes, životní krize – vlivné jsou především přímé osobní zkušenosti)“ (Nakonečný, 1999, s. 147).

Měnitelnost postojů, jak uvádí Lašek, závisí na řadě faktorů, a to zejména na osobnosti jedince a jeho inteligenci. Přičemž vyšší inteligence předpokládá vyšší kritičnost, nižší sugestibilitu. Dalším faktorem ovlivňujícím změnu postojů je kvalita hodnotového systému, přidružení se k sociální skupině, percepční obrana neboli vnímání jen toho, co chci slyšet (Lašek, 2011, s. 52).

Pravděpodobnost změny postoje také závisí na typu postoje centrální a extrémní postoje se mění jen velmi těžko. Obecně můžeme konstatovat, že čím je postoj extrémnější, tím je silnější a obtížněji ovlivnitelný, neboť extrémní postoj mívá silnější emoční složky a je tak pro člověka subjektivně významný. V případě extrémního postoje dochází častěji ke změně jeho intenzity, než ke změně postoje v opak. Může tak dojít k jeho zeslabení nebo zesílení.

Důležitým zdrojem změny postojů je podle Festingera (1957, In Hayesová, 1998, s. 103) kognitivní disonance, která se objevuje v případě, že si naše postoje odporují (jsou nevyvážené, v přímém konfliktu, jejich prvky jsou ve stavu nekonzistence). Se vzniklou tenzí se lze vyrovnat buď změnou jednoho z postojů, nebo přidáním dalšího, který umožní interpretovat situaci jiným způsobem.

Podle této teorie kognitivní disonance se tak naše postoje mohou měnit z důvodu zbavení se tenze, nepříjemných pocitů.

Zvláštním druhem postojů jsou předsudky. Jak slovo naznačuje, jde o něco předem vytvořeného, převzatého. Předsudky jsou emočně silně akcentované postoje, jsou velmi odolné vůči změnám (Nakonečný, 2009, s. 276). Předsudky vůbec nemusí mít reálný, pravdivý základ, jsou založeny spíše na pouhém mínění. Spolu s předsudky jsou dalším druhem postojů stereotypy. Pro stereotypy platí, že nemusí mít pravdivý základ, nicméně je k nim přistupováno jako k platným, pravdivým. Jedinec je užívá, dá se říci nevědomky, automaticky.

V práci se zabývám postoji veřejnosti k problematice kriminální recidivy z toho důvodu, jelikož se domnívám, že mnohdy nevstřícný až odmítavý přístup k osobám propuštěným z VTOS může do značné míry ovlivnit jejich opětovné začlenění zpět do společnosti, resp. jejich nezačlenění a následné páchání další trestné činnosti. Někdy se tak recidiva může zdát jednodušší než neustálý boj s předsudky a negativními postoji veřejnosti. Zejména v době krátce po propuštění z VTOS je, dle mého názoru, důležité poskytnout propuštěnému potřebnou podporu pro zvládnutí nové situace. Tito podporu vidím zejména v postpenitenciární péči.

6. Postoje veřejnosti k problematice kriminální recidivy

Poslední kapitola diplomové práce je zaměřena na zjištění postojů a názorů veřejnosti na problematiku kriminální recidivy.

6.1. Metodologická východiska

6.1.1. Stanovení výzkumného problému, volba výzkumného souboru a výzkumných metod.

Každý výzkum či průzkumné šetření by mělo začít stanovením výzkumného problému. Základním výzkumným problémem, který jsem si stanovila, bylo:

Jaké jsou postoje a názory veřejnosti na problematiku kriminální recidivy osob propuštěných z VTOS?

Tento druh výzkumného problému můžeme řadit mezi deskriptivní, neboli popisné, výzkumné problémy. Hledají tedy odpověď na otázku „jaké něco je?“.

Vzhledem k povaze výzkumného problému jsem se rozhodla pro kvantitativní průzkumné šetření, které směřuje k zevšeobecnění získaných výsledků. Pro zodpovězení výzkumného problému jsem si zvolila jako výzkumnou metodu dotazník. Celý dotazník je uveden v příloze A. Dotazník obsahuje 16 otázek. Vyskytují se zde uzavřené, otevřené i škálové otázky. V případě uzavřených otázek respondenti volili mezi odpověďmi: ano, ne. Pokud byla nějaká otázka otevřená, respondent měl možnost volně se k danému problému vyjádřit. U škálových otázek jsem využila Likertovy škály. Tato škála se využívá zejména pro měření názorů, postojů na nějaký problém. Respondenti vyjadřují míru svého souhlasu či nesouhlasu k jednotlivým výroky. V tomto případě volili mezi škálami: určitě ano, spíše ano, spíše ne, určitě ne. Dotazníky byly distribuovány v tištěné formě, náhodně, mezi muže a ženy různých věkových kategorií, různého dosaženého vzdělání a rodinného stavu. Podařilo se mi získat 150 vyplněných dotazníků, ze kterých jsem vyhodnotila odpovědi respondentů. Tímto jsem již přesunula k volbě výzkumného souboru.

Základní výzkumný soubor tvořily dospělé osoby v pardubickém kraji, tzn. osoby ve věku min. 18 let. Horní věková hranice nebyla nijak omezena.

Jako druhou, doplňkovou výzkumnou metodu jsem užila interview. Celkem jsem uskutečnila 4 rozhovory se dvěma muži a dvěma ženami. Muži byli ve věku 41 (svobodný s družkou, střední vzdělání s maturitou) a 54 (ženatý, střední vzdělání bez maturity) let. Ženy byly ve věku 35 (svobodná, střední vzdělání s maturitou) a 46 let (rozvedená, střední

vzdělání s maturitou). Rozhovory byly polostrukturované, jejich obsah se odvíjel od otázek v dotazníku.

6.1.2. Stanovení hypotéz

Na počátku průzkumného šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

H1: Více jak polovina respondentů považuje ukládané tresty za mírnější než dříve.

Mám tím tedy na mysli, že více jak 50 % oslovených respondentů si myslí, že sankční politika u nás se spíše zmírňuje. Tuto hypotézu jsem stanovila na základě proběhlého výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který byl publikován v roce 2013 Scheinostem a kol. pod názvem Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a názorech veřejnosti. Kolektiv autorů se zde zabíral nejen názory veřejnosti na trestní politiku. Pro mě byla právě tato část výzkumu inspirací pro vytvoření první hypotézy v diplomové práci. Výsledky výzkumu poukazují na většinový názor, že sankční politika u nás se zmírňuje (Scheinost a kol. 2013, s. 116). Zajímalo mě tedy, jaké výsledky vzejdou z mého průzkumného šetření, resp. zda se i zde potvrdí to, že více jak polovina respondentů považuje ukládané tresty za mírnější než dříve.

H2: Většina respondentů má odmítavý postoj k recidivistům.

Tato hypotéza byla stanovena na základě vlastních domněnek a zkušeností. Setkala jsem se totiž v drtivé většině s negativními postoji k osobám, které byly ať už jednou či vícekrát ve VTOS. Zajímá mě tedy, jakého názoru budou respondenti, kteří se účastnili vyplňování dotazníků. V hypotéze se vyskytuje „většina“ – tím mám na mysli 60 % a více respondentů má odmítavý postoj.

H3: Respondenti hodnotí postpenitenciární péči jako potřebnou avšak nedostačující, resp. nezabraňující recidivě osob propuštěných z výkonu trestu.

Hypotéza byla stanovena na základě vlastních domněnek. Jsem toho názoru, že postpenitenciární péče má zásadní vliv při návratu jedince do společnosti. Považuji ji za jistý druh prevence recidivy. Pokud ovšem systém postpenitenciární péče nefunguje tak, jak by bylo potřeba, může mít toto negativní dopad na reintegraci jedince, resp. vliv na opakování trestné činnosti, na recidivu. Myslím si, že postpenitenciární péče, která zde funguje v dosti případech na bázi dobrovolnosti, není dostačující. Má povahu spíše jednorázové či krátkodobé pomoci, což dle mě nestačí.

6.2. Interpretace výsledků průzkumného šetření

Zjištění postojů veřejnosti proběhlo skrze dotazníky. 150 dotazníků, které jsem získala vyplněné, jsem vyhodnotila. Níže předkládám výsledky průzkumného šetření.

6.2.1. Základní charakteristiky respondentů

Dotazníky vyplnilo celkem 150 osob. Z toho 82 mužů a 68 žen. Věk respondentů se pohyboval od 18 do 72 let. Přičemž průměrný věk respondentů byl 34,54 let. Modus, tedy nejčastější hodnota, je v tomto případě 22. Následující tabulka ukazuje věkové složení respondentů, přičemž jedna osoba údaj o věku nevyplnila.

Tabulka 6 - Věk respondentů

Věk	Počet	V %
18-30	72	48,3
31-40	41	27,5
41-50	20	13,4
51-60	9	6
61 a více	7	4,7
Celkem	149	100

Tabulka 7 - Věk respondentů dle pohlaví

Věk	Muži		Ženy	
	Počet	V %	Počet	V %
18-30	40	49,4	32	47,1
31-40	22	27,2	19	27,9
41-50	11	13,6	9	13,2
51-60	4	4,9	5	7,4
61 a více	4	4,9	3	4,4
Celkem	81	100	68	100

Předešlé dvě tabulky ukazují, že největší zastoupení měla věková skupina 18-30 let. Na druhém místě byla věková skupina 31-40 let., do které spadalo 27,5 % respondentů.

Tabulka 8 - Rodinný stav respondentů

Rodinný stav	Počet respondentů	V %
Ženatý, vdaná	43	28,7
Rozvedený/á	8	5,3
Rozvedený/á s druhem, družkou	6	4,0
Svobodný/á	53	35,3
Svobodný/á s druhem, družkou	35	23,3
Vdovec, vdova	5	3,3
Celkem	150	100

Nejvíce respondentů, a to 35,3 % spadalo do kategorie svobodných.

Tabulka 9 - Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet respondentů	V %
Nedokončené základní	0	0
Základní	6	4,0
Střední bez maturity	49	32,7
Střední s maturitou	76	50,7
Vysokoškolské	19	12,7
Celkem	150	100

Nejvíce se u respondentů objevovalo střední vzdělání s maturitou, a to v 50,7 %.
 Nikdo z respondentů neměl nedokončené základní vzdělání.
 Základní vzdělání mělo 6 z nich.

6.2.2. Vyhodnocení hypotéz

H1: Více jak polovina respondentů považuje ukládané tresty za mírnější než dříve.

U této hypotézy jsem si stanovila kritérium jejího potvrzení: hypotéza bude potvrzená, pokud:

- u ot. č. 5 bude ve více jak 50 % odpovědí „ne“ ,
- u ot. č. 8 bude ve více jak polovině případů odpověď „ano“ ,
- u ot. č. 14 bude ve více jak polovině případů odpověď „spíše ano“ a „ano“.

Pokud tedy budou alespoň dvě výše uvedené podmínky splněné, můžeme hypotézu označit za přijatou.

Hypotéza je v dotazníku sycena těmito třemi otázkami.

Ot. č. 5: *Myslíte si, že se ukládané tresty pro pachatele trestných činů zpřísní?*

Na tuto otázku mohli respondenti odpovídat pouze ano nebo ne. 149 respondentů se k dané otázce vyjádřilo, u jednoho dotazníku odpověď chyběla. Následující tabulka předkládá odpovědi respondentů.

Tabulka 10 - Zpřísní se tresty pro pachatele TČ?

Odpověď	Počet	V %
Ano	16	10,7
Ne	133	89,3
Celkem	149	100

Z tabulky vyplývá, že 89,3 % respondentů zastává názor, že tresty pro pachatele trestných činů se nezpřísní. Kritéria stanovená pro potvrzení hypotézy jsou v tomto případě splněna.

Porovná-li odpovědi respondentů z dotazníku s odpověďmi z rozhovorů, můžu říci, že i zde jsou respondenti názoru, že tresty se nezpřísní. A dodávají, že by bylo zapotřebí tresty ještě více zpřísnit. Na tomto závěru se shodli všichni čtyři respondenti.

Tabulka 11 - Odpovědi dle pohlaví na otázku: Zpřísňují se tresty pro pachatele TČ?

Odpověď	Muži		Ženy	
	Počet	V %	Počet	V %
Ano	11	13,6	5	7,4
Ne	70	86,4	63	92,6
Celkem	81	100	68	100

Tabulka nám ukazuje vztah mezi odpovědí na otázku a pohlavím respondentů. Můžeme konstatovat, že názor na to, zda se tresty pro pachatele TČ zpřísňují, se dle pohlaví nijak zásadně neliší.

Ot. č. 8: *V některých státech USA platí tzv. koncepce „Třikrát a dost“ (při opakování trestných činů, např. i za drobné krádeže, soud ukládá tvrdé tresty), zavedli byste tuto koncepci i u nás?*

Na otázku č. 8 byly dvě možné odpovědi: ano a ne. U této otázky jsou platné odpovědi u všech dotazníků, je jich tedy 150. Jak respondenti odpovídali, dokládá tabulka níže.

Tabulka 12 - Zavedli byste u nás koncepci Třikrát a dost?

Odpověď	Počet	V %
Ano	138	92,0
Ne	12	8,0
Celkem	150	100

Tabulka 13 - Odpovědi dle pohlaví na otázku: Zavedli byste u nás koncepci Třikrát a dost?

Odpověď	Muži		Ženy	
	Počet	V %	Počet	V %
Ano	73	89	65	95,6
Ne	9	11	3	4,4
Celkem	82	100	68	100

Tabulka nám ukazuje, že 138 lidí se vyjádřilo pro přijetí koncepce Tříkrát a dost i u nás. A pouhých 12 bylo proti. Tedy 92 % respondentů odpovědělo ano, resp. je pro přijetí koncepce. Kritéria stanovená pro potvrzení hypotézy zde jsou splněna.

Z rozhovorů vyplynulo, že všichni čtyři oslovení, by koncepci Tříkrát a dost u nás také zavedli. Pro dokreslení uvádím jednu z odpovědí respondentů: „Kdyby byly vysoké tresty, lidi by se báli a nepáchali by tolik TČ. Oni jsou ti, co pravidla nastavená ve společnosti porušují, ať jsou teda za to potrestáni. Jednou až dvakrát člověk může v tomto ohledu chybovat, každý chybí, ale třikrát a více? To už není o nějaké nešťastné souhře náhod. Tady člověk vědomě porušuje nastavená pravidla.“ V případě této otázky měli muži vyhraněnější názory v tom smyslu, že mnohdy i „Tříkrát a dost“ by bylo až moc mírné.

Ot. č. 14: *Jsou dle Vás v dostatečné míře ukládány alternativní tresty?*

Na tuto otázku odpovědělo celkem 149 respondentů, kteří měli při odpovídání na výběr ze škály odpovědí: určitě ano, spíše ano, spíše ne a určitě ne.

Tabulka 14 - Jsou v dostatečné míře ukládány alternativní tresty?

Odpověď	Počet	V %
Určitě ano	11	7,4
Spíše ano	27	18,1
Spíše ne	68	45,6
Určitě ne	43	28,9
Celkem	149	100

Tabulka nám ukazuje, že v 74,5 % respondenti odpovídali záporně, tedy spíše ne a určitě ne. Můžeme z toho vyvodit závěr, že nepovažují ukládání alternativních sankcí u nás za dostatečné. Kritéria stanovená pro potvrzení hypotézy zde nejsou splněna.

Při rozhovorech se pouze jedna žena vyjádřila „určitě ano“, ostatní volili odpovědi „určitě ne“ a „spíše ne“. Tato žena svůj názor vysvětlovala tak, že než se člověk dostane za nějaký spáchaný čin přímo do vězení, jsou mu uloženy různé alternativy k VTOS. Jako je podmíněné odsouzení.

Podíváme-li se na jednotlivé výsledky u třech výše zmíněných otázek, můžeme konstatovat, že první dvě, splňují stanovená kritéria, třetí stanovená kritéria nesplňuje. Z toho důvodu můžeme první hypotézu považovat za přijatou, tedy **H1 je přijata**.

H2: Většina respondentů má odmítavý postoj k recidivistům.

U druhé hypotézy jsem si stanovila následující kritérium pro její přijetí. H2 může být potvrzena pokud:

- u ot. č. 6 bude více jak 60 % respondentů volit odpověď „ne“,
- u ot. č. 9 bude více jak 50 % ze všech odpovědí respondentů negativních, tzn. že budou spadat do kategorií „vyhýbání se kontaktu a odstup“, „budu si dávat pozor, budu obezřetný“,
- u ot. č. 10 bude alespoň 60 % respondentů volit odpověď „ano“,
- u ot. č. 15 bude alespoň 50 % ze všech odpovědí respondentů negativních, tzn. bude spadat do kategorií odpovědí „nesouhlas, požadování rozchodu“, „budu obezřetný, budu mít starost“.

Aby H2 mohla být přijatá, musí být splněna min. tři výše zmíněná kritéria.

Tato hypotéza byla v dotazníku sycena následujícími otázkami.

Ot. č. 6. *Pokud byste podnikali, zaměstnali byste osobu, která byla již několikrát ve výkonu trestu odnětí svobody?*

Na tuto otázku v dotazníku odpovědělo celkem 143 respondentů. Na výběr měli ze dvou odpovědí, a to ano či ne.

Tabulka 15 - Zaměstnali byste recidivistu?

Odpověď	Počet	V %
Ano	28	19,6
Ne	115	80,4
Celkem	143	100

Podíváme-li se na výsledky, můžeme konstatovat, že 80,4 % respondentů by nezaměstnalo osobu, která byla několikrát ve VTOS. Vezmeme-li v úvahu stanovené

kritérium, pak tato otázka, resp. její výsledky splňují zadaná kritéria. Tedy u ot. č. 6 odpovědělo více jak 60 % respondentů „ne“.

U této otázky respondenti v rozhovorech volili ve všech případech odpověď „ne“. Jelikož je daná osoba pro ně riziková. Objevila se i odpověď, že by záleželo, za co daná osoba byla ve VTOS. Respondenti zmiňovali, že pokud by byla osoba jednou ve VTOS, tak by ji možná zaměstnali, ale pokud vícekrát, tak se dotyčný těžko změní, napraví, tudíž by ho nezaměstnali.

Ot. č. 9 *Pokud byste běžně v životě přišel do styku s někým, kdo byl vícekrát ve výkonu trestu odnětí svobody, jak se zachováte?*

Tato otázka byla volná, tzn., že respondenti zde mohli libovolně napsat svůj názor. Celkem 5 respondentů se k této otázce nijak nevyjádřilo. Někteří napsali jednu, jiní i více odpovědí. Jejich odpovědi jsem poté zařadila do stanovených kategorií.

Tabulka 16 - Jak se zachováte, pokud byste běžně v životě přišel do kontaktu s recidivistou?

Odpověď	Počet
Stejně jako k ostatním	35
Záleží na jeho chování, osobnosti a povaze TČ	54
Vyhýbání kontaktu, odstup	27
Budu si na něj dávat pozor, budu obezřetný	39
Nevím, další odpovědi	14
Celkem odpovědí	169

Na otázku č. 9 bylo celkem 169 odpovědí. Toto číslo je dáno tím, že někteří uvedli jako odpověď pouze jednu kategorii jiní více. Sečteme-li negativní odpovědi (reakce) respondentů, dostaneme číslo 66, což je z celkového počtu odpovědí 39,1 %. Tedy 39,1 % uvedených odpovědí je negativních. Znamená to, že v tomto případě nejsou splněná výše stanovená kritéria, neboť u ot. č. 9 není více jak 50 % odpovědí v negativním slova smyslu.

Ve všech čtyřech rozhovorech zazněla odpověď typu: nebudu se s ním bavit, zachovám si odstup, nepřipustím si ho blíže k tělu, budu k němu zdrženlivý. Nikdo tedy nezminil, že by se k němu choval stejně jako k ostatním.

Ot. č. 10 *Změnil by se Váš vztah k blízké (známé) osobě, pokud byste zjistil/a, že byl opakovaně uvězněn za spáchané trestné činy?*

K této otázce se vyjádřilo 145 respondentů, přičemž volili mezi odpověďmi ano a ne.

Tabulka 17 - Změnil by se Váš vztah k blízké osobě, pokud byste zjistil, že byla několikrát ve VTOS?

Odpověď	Počet	V %
Ano	88	60,7
Ne	57	39,3
Celkem	145	100

Výše uvedená tabulka nám ukazuje, že 88 (60,7 %) respondentů odpovědělo „ano“, což znamená, že by se jejich vztah k blízké osobě změnil, poté co by se dozvěděli, že tato osoby byla již několikrát ve VTOS. Porovnáme-li výsledky se stanovenými kritérii, můžeme konstatovat, že zvolená kritéria jsou u ot. č. 10 splněna. Tedy více jak 60 % respondentů odpovědělo „ano“.

Během rozhovorů zazněla dvakrát jasná odpověď „ano“. Ženy v tomto případě byly shovívavější. Jejich vztah jako takový by se ke známé osobě nezměnil, ale zřejmě by se změnil způsob samotné komunikace, byly by více obezřetnější.

Ot. č. 15 *Jak byste reagoval, kdyby Vaše dítě žilo s osobou, která byla vícekrát uvězněna?*

K této odpovědi se vyjádřilo celkem 146 respondentů. Na otázku byla možná jakákoli odpověď, i více odpovědí, záleželo pouze na respondentovi. U této otázky respondenti poměrně často volili odpověď „nevím“.

Tabulka 18 - Jak byste reagoval, kdyby Vaše dítě žilo s recidivistou?

Odpověď	Počet
Nijak zvláštně, normálně	15
Nevím + další odpovědi	32
Nesouhlas, požadování rozchodu	66
Dávání na osobu pozor, obezřetné chování, starost o dítě	15
Je to individuální, záleží na osobnosti, chování a povaze TČ.	32
Celkem odpovědí	160

K ot. č. 15 bylo celkem 160 různých odpovědí. Těch v negativním slova smyslu, tedy spadajících mezi kategorie „nesouhlas, požadování rozchodu“ a „dávání na osobu pozor, obezřetné chování, starost o dítě“, bylo 81. Z celkového počtu 160 odpovědí je 50,6 % negativních. Tedy bylo splněno výše stanovené kritérium, více jak 50 % odpovědí je negativních.

Ve všech případech u rozhovoru zaznělo: nelíbilo by se mi to. Muži byli v tomto případě více razantnější a požadovali by ukončení vztahu s danou osobou. Ženy by se zajímaly, co dotyčná osoba provedla, proč byla ve VTOS, jaká je. Nicméně všechny odpovědi můžeme zařadit do kategorie „Nesouhlas, požadování rozchodu“.

Shrňme-li výsledky předešlých čtyř otázek, můžeme konstatovat, že ve třech případech byla splněna stanovená kritéria. Pouze u ot. č. 9 nebyly podmínky splněny. Tedy **H2 je přijata.**

H3: Respondenti hodnotí postpenitenciární péči jako potřebnou avšak nedostačující, resp. nezabraňující recidivě osob propuštěných z výkonu trestu.

U třetí hypotézy jsem si stanovila následující kritéria jejího přijetí. H3 bude přijata pokud:

- u ot. č. 11 budou odpovědi respondentů min v 50 % „určitě ano“ nebo „spíše ano“,
- u ot. č. 12 bude více jak 60 % odpovědí „určitě ne“ a „spíše ne“,
- u ot. č. 13 bude více jak 50 % odpovědí „určitě ano“ a „spíše ano“.

H3 bude přijata, pokud minimálně dvě výše stanovená kritéria budou splněna.

Třetí hypotéza byla v dotazníku sycena těmito otázkami.

Ot. č. 11 *Potřebují dle Vás lidé propuštění z věznice pomoc?*

K této otázce se vyjádřilo 149 respondentů. Odpověď mohli vybírat ze škály: určitě ano, spíše ano, spíše ne a určitě ne.

Tabulka 19 - Potřebují lidé propuštění z věznice pomoc?

Odpověď	Počet	V %
Určitě ano	61	40,9
Spíše ano	61	40,9
Spíše ne	18	12,1
Určitě ne	9	6,1
Celkem	149	100

Z dat je patrné, že přes 80 % respondentů se klaní k odpovědi určitě ano a spíše ano, tedy jsou toho názoru, že lidé propuštění z věznice potřebují pomoc, postpenitenciární péče je tedy potřebná. Stanovená kritéria u této otázky byla splněna.

Z rozhovorů vyplynuly poněkud jiné závěry, než z dotazníkového šetření. Tři respondenti odpověděli, že lidé propuštění z VTOS nepotřebují pomoc, neboť ve věznici se mají dobře a na svobodě se má každý o sebe sám postarat. „Mně nikdo taky nic zadarmo nedá“ řekl jeden z mužů. Pouze jedna žena volila odpověď: „určitě ano“. Svoje stanovisko obhájila tak, že lidi propuštění z VTOS v dosti případech nemají kvalitní rodinné zázemí, nemají se kam vrátit, určitou pomoc od státu potřebují. Jinak začnou opět páchat trestnou činnost. Je to jakýsi začarovaný kruh. Někdy jim nic jiného nezbývá, než někde něco ukradnout.

Ot. č. 12 *Myslíte si, že pomoc poskytovaná osobám propuštěným z věznice je dostačující?*

K této otázce se vyjádřilo 148 respondentů. Odpovědi mohli opět volit z výše zmíněné škály odpovědí.

Tabulka 20 - Je pomoc poskytovaná propuštěným osobám z VTOS dostačující?

Odpověď	Počet	V %
Určitě ano	21	14,2
Spíše ano	49	33,1
Spíše ne	60	40,5
Určitě ne	18	12,2
Celkem	148	100

Tabulka nám ukazuje, že 52,7 % respondentů si myslí, že pomoc poskytovaná osobám po propuštění z VTOS není dostačující. Stanovená kritéria výše tedy byla splněna.

V případě této otázky byly odpovědi v rozhovorech velmi rozdílné. Ti co volili odpověď „určitě ne“ nebo „spíše ne“ o dané problematice neměli dostatek informací, jak sami uváděli. Byl zde také vysloven názor, že stát sice trochu pomáhá, ale pomoc je pouze krátkodobá a nárazová, přičemž osoby po výkonu potřebují nějakou dlouhodobější pomoc, aby se mohly zpět začlenit do společnosti.

Ot. č. 13 *Byli byste ochotni zapojit se jako dobrovolníci do preventivního programu zaměřeného proti opakovanému páčání trestné činnosti u osob propuštěných z věznice?*

K této otázce se vyjádřilo 149 respondentů. Volili opět odpovědi z již uvedené škály.

Tabulka 21 - Byli byste ochotni zapojit se do preventivního programu zaměřeného proti recidivě?

Odpověď	Počet	V %
Určitě ano	5	3,4
Spíše ano	32	21,5
Spíše ne	70	47,0
Určitě ne	42	28,1
Celkem	149	100

Z výše uvedeného je patrné, že 75,1 % respondentů odpovědělo, že by nebyli ochotni se zapojit do preventivního programu zaměřeného proti opakovanému páčání trestných činů u osob propuštěných z VTOS. Přičemž, jak již bylo zmíněno, 80 % z nich si

myslí, že lidé propuštění z věznice pomoc potřebují. Stanovené kritérium nebylo v tomto případě splněno.

U ot. č. 13 v rozhovoru převažovaly stejné odpovědi jako v dotazníkovém šetření, a to „určitě ne“ a „spíše ne“. Zdůvodněny byly tím, že do toho by tu měl být stát, aby zřídil preventivní programy. Sami respondenti nebudou věnovat svůj volný čas pomoci propuštěným vězňům, jak uvedli.

Můžeme tedy konstatovat: respondenti považují postpenitenciární péči za potřebnou, myslí si, že pomoc poskytnutá lidem po propuštění z věznice není dostačující, ale kdyby se mohli sami zapojit do nějakého preventivního programu, z většiny by tak neučinili.

Dle výsledků můžeme konstatovat, že **H3 je přijata**.

Pro zjištění dalších názorů a postojů veřejnosti na problematiku kriminální recidivy, jsem do dotazníku zahrnula i následující dvě otázky.

Ot. č. 16 *Jakým způsobem by se dalo dle Vás zabránit opakovanému páchání trestných činů u osob propuštěných z věznice?*

K této otázce se vyjádřilo celkem 147 respondentů. Opět mohli napsat jeden či více způsobů, kterými by se dle nich mohlo zabránit recidivě. Jejich odpovědi jsem seřadila do tematických skupin. Jak respondenti odpovídali, ukazuje následující tabulka.

Tabulka 22 - Jak by se dalo dle Vás zabránit recidivě u osob propuštěných z VTOS?

Odpověď	Počet
Nevím	12
Zpřísnění trestů	78
Větší kontroly propuštěných osob	20
Více pomoci osobám propuštěným z VTOS, více je motivovat k pozitivní změně	33
Nedá se tomu zabránit, záleží pouze na jedinci, jestli se změnit chce	10
Další různorodé odpovědi, které se nedaly nikam zařadit	25
Celkem odpovědí	178

Podíváme-li se na výše uvedenou tabulku, je zcela zřejmé, že jednou z nejvíce se objevujících odpovědí na otázku, je zpřísnění trestů. Celkem toto uvedlo 78 respondentů. V deseti případech se u kategorie zpřísnění trestů objevovala i odpověď trest smrti. Jako další opatření proti recidivě respondenti uváděli více pomoci osobám propuštěným z VTOS.

U této otázky se respondenti nejvíce rozhovořili. V případě rozhovorů se nejčastěji objevovala odpověď zpřísnění trestů. Muži opět volili radikálnější řešení, v jednom případě zaznělo i znovu obnovení trestu smrti. Měla by se zpřísnit pravidla ve věznicích, zavést povinnost pracovat, bez rozdílu. Každý by si na svůj „pobyt“ měl vydělat. Žena ve věku 35 let odpověděla: „Zpřísnění trestů – to jediné dokáže stát nějak ovlivnit. Velký význam ale podle mě má i předcházení trestné činnosti. Myslím si, že by se už ve školách děti měly učit nějaké zásadní morální hodnoty, to samé by jim mělo být vštěpováno v rodině. Ale pokud v rodině a vůbec ve společnosti dítě vidí špatné vzorce chování, jak pak může vědět, co je správné a co není? Takže změnu by to chtělo komplexní, třeba změna ve školství a výchově. Ale to se dá stěží ovlivnit, jak rodiče dítě vychovají“.

Do dotazníku jsem zařadila i ot. č. 7 *Jaké jsou dle Vás hlavní důvody opakování trestné činnosti?*

Tato otázka zjišťovala, co respondenti považují za hlavní důvody recidivy. K této otázce se vyjádřilo 149 respondentů. Jejich odpovědi byly mnohdy velmi různorodé. Vytvořila jsem několik kategorií, do kterých jsem jednotlivé odpovědi zařadila. Poměrně v dosti případech jsem se setkala s odpovědí „nevím“. Ovšem mnohdy respondenti uváděli více jak dva důvody. Díky tomu je celkový počet odpovědí vysoký. Následující tabulka ukazuje odpovědi respondentů na ot. č. 7.

Tabulka 23 - Jaké jsou dle Vás hlavní důvody opakování trestné činnosti?

Odpověď	Počet
Psychická stránka osobnosti, povaha člověka	38
Geny, nízká inteligence	12
Užívání návykových látek	8
Nepříznivá sociální situace, nezaměstnanost, nedostatek financí	65
Špatná výchova v rodině, negativní vliv okolí	46
Mírné tresty, dobré podmínky ve věznicích	29
Nedostatečná podpora osob po propuštění, nedostatečná motivace ke zlepšení situace	9
Nevím + další různé odpovědi	30
Celkem odpovědí	237

Z tabulky je patrné, že respondenti (celkem 65) považují za hlavní důvod recidivy nepříznivou sociální situaci, nezaměstnanost a s ní související nedostatek financí. Jako druhý důvod je špatná výchova, negativní vliv okolí. A na třetí příčce je psychická stránka člověka, jeho povaha.

Z rozhovorů vyplynulo, že za hlavní důvody recidivy respondenti považují: v první řadě nedostatek financí, nezaměstnanost. Dále alkohol a drogy, špatné rodinné zázemí špatné vzorce chování. Zazněla také odpověď: předešlý mírný trest, odmítání pracovat – žít se poctivým způsobem. Můžeme tedy říci, že i zde jako hlavní důvody převažovala nepříznivá sociální situace.

6.3. Shrnutí výsledků průzkumného šetření

Při průzkumném šetření bylo celkem sesbíráno 150 vyplněných dotazníků. Respondenti v nich vyjadřovali své názory na problematiku kriminální recidivy. Stanovila jsem tři hypotézy, které jsou uvedené výše, a také kritéria jejich přijetí. Dle stanovených kritérií nakonec byly všechny tři hypotézy přijaté.

Průzkumné šetření nám ukazuje, že více jak polovina respondentů považuje ukládané tresty za mírnější než dříve. Respondenti zároveň vidí zpřísnění trestů pro pachatele TČ jako jeden z nejúčinnějších způsobů, jak zabránit recidivě. Celkem pro zpřísnění trestů bylo 78 respondentů. Poměrně jednoznačně se respondenti vyjádřili i k otázce, zda by chtěli, aby u nás fungovala koncepce Tříkrát a dost. Pro zavedení této koncepce bylo celkem 138 lidí, což je 92 % respondentů. Respondenti dále uváděli jako možnost omezení recidivy větší kontroly propuštěných osob či více pomoci propuštěným osobám.

Většina respondentů, tedy více jak 60 %, má k recidivistům negativní postoj. Vyplývá tak z potvrzení druhé hypotézy. 80,4 % respondentů by nezaměstnalo recidivistu. Přesto, jak se ukázalo později, respondenti považují nezaměstnanost a s tím spojený nedostatek financí za jeden z nejhlavnějších důvodů opakování trestné činnosti. Pokud ovšem přijdou respondenti běžně v životě do styku s osobou, která byla vícekrát ve VTOS, budou se nejprve zajímat o to, za co byla dotyčná osoba ve vězení, jaký dotyčný vůbec je, jak se chová. Tuto odpověď uvedlo 54 respondentů. Překvapující byl i celkem vysoký počet odpovědí typu „budu se k němu chovat stejně, jako k ostatním“, tuto odpověď uvedlo 35 respondentů. Pokud by ale dítě respondenta žilo s recidivistou, tak by 66 respondentů s danou situací nesouhlasilo. U více jak poloviny respondentů by došlo i ke změně vztahu k známé osobě, pokud by se dozvěděli, že byla dotyčná osoba již několikrát ve VTOS.

Respondenti hodnotí postpenitenciární péči jako potřebnou, avšak nedostačující, resp. nezabraňující recidivě. Přes 80 % respondentů se klaní k odpovědi, že lidé propuštěni z VTOS potřebují pomoc. Více jak polovina respondentů hodnotí poskytovanou pomoc jako nedostačující. Avšak 75 % respondentů by nebylo ochotno se zapojit do preventivního programu zaměřeného proti recidivě.

Respondenti vidí jako hlavní důvod kriminální recidivy nepříznivou sociální situaci, tedy nezaměstnanost, nedostatek financí. Značný vliv na opakované páčání trestné činnosti dle nich má i špatná výchova v rodině, negativní vliv okolí, kde jedinci žijí. Tyto názory korespondují se zmíněnými vnějšími vlivy, které mohou stát na počátku porušování norem či kriminálního jednání.

Závěr

Kriminální recidiva je problém, který se v naší společnosti hojně vyskytuje, i z toho důvodu se stala recidiva námětem pro tvorbu mé diplomové práce. V teoretické části práce jsem se zaměřila na vysvětlení pojmů souvisejících s danou problematikou. Kriminální recidiva může být různě chápána a definována. Rozdílná pojetí kriminální recidivy a etiologie recidivy jsou uvedena v první kapitole. Opakované páchání trestných činů má různé příčiny, ať už endogenní či exogenní. Můžeme tedy konstatovat, že kriminální recidiva je jev multifaktoriálně podmíněný. V práci jsem nastínila rizikové faktory, které mohou vést k páchání trestné činnosti či následně k recidivě.

Pro představu o stavu recidivy v současné době v České republice, jsem do práce zařadila kapitolu týkající se statistických údajů o tomto problému. Statistická data můžeme získat jednak od Policie ČR, Vězeňské služby ČR, ale i soudů. Každá z uvedených institucí na recidivu pohlíží trochu odlišněji, resp. jejich vymezení recidivy se liší. Díky tomu jsou poté číselné údaje ve statistikách rozdílné. Ze zjištěných informací je patrné, že recidiva má, ať už z údajů Policie nebo Vězeňské služby, s každým rokem mírně vzrůstající tendenci. Vězněné osoby jsou ve více jak 50 % recidivisté. Přesná čísla jsou uvedena v druhé kapitole.

Jelikož se běžně v životě setkávám s různými názory na kriminalitu, tresty pro odsouzené apod. rozhodla jsem se, zjistit názory a postoje veřejnosti na problematiku kriminální recidivy. Z dotazníkového šetření vyplynulo: oslovená veřejnost si myslí, že tresty pro pachatele trestných činů se u nás nezpříšňují. Podíváme-li se ovšem na změny, které se udály v této oblasti, vidíme, že došlo v posledních letech v legislativě ke změnám, díky kterým může být pachateli uložen přísnější trest. Nicméně veřejnost je toho názoru, že tresty jsou i přesto mírné. O tom svědčí i fakt, že 92 % oslovených respondentů by bylo pro přijetí koncepce Tříkrát a dost. V některých případech lidé uváděli i obnovení trestu smrti. Celkové zpřísnění trestů a podmínek ve věznicích bylo nejčastěji uváděno jako způsob, jak předejít recidivě. Druhý způsob zabránění recidivě, který byl uváděn, bylo více pomoci osobám propuštěným z VTOS. Pro mě poměrně překvapující byl závěr, že 80 % respondentů je toho názoru, že lidé potřebují po propuštění z věznice pomoc. Tudíž většina z oslovených respondentů si uvědomuje, jak je vůbec výkon trestu a hlavně opětovné propuštění na svobodu zátěžovou situací. Jako hlavní důvod recidivy respondenti vidí nepříznivou sociální situaci, negativní vliv okolí na jedince, nevhodnou výchovu.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

BLATNÍKOVÁ, Šárka. *Osobnost recidivního pachatele a výkon trestu*. České vězeňství, č. 1, roč. 13, 2005, s. 16-18, ISSN 1213-9297.

BLATNÍKOVÁ, Šárka a Karel NETÍK. *Predikce vývoje pachatele*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-075-5.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-138-0.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-86-4.

FÁBRY, Anton. *Úvod do penológie*. Vyd. 1. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006. 175 s. Edícia právo - ekonómia - demografia. ISBN 80-89185-23-1.

FESTINGER, L. *A theory of cognitive dissonance*. Evanston. Ill.: Row, Peterson, 1957. IN HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-198-3.

FISHBEIN, Ajzen. *Attitude intention and behaviour: An introduction to theory and research*. Reading, Mass: Addison-Wesley. IN HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-198-3.

GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie: revue littéraire mensuelle*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.

HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-198-3.

KRECH, D., CRUTCHFIELD, R. S., and BALLACHEY, E. L.: *The individual in society*. New York: McGraw Hill. IN HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-198-3.

CHROMÝ, Jakub. K právnímu pojetí recidivy v novém trestním zákoníku. *Trestněprávní revue*, C. H. Beck, 2009, roč. 2009, č. 11, s. 325-331. ISSN 1213-5313.

KÁBRT, Jan a Pavel KUCHARSKÝ. *Latinsko-český slovník*. Vyd. 1. Praha: Leda, 2000, 576 s. ISBN 80-85927-82-9.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné : obecná část*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3.

KOPP, Peter. *Penitenciárna psychológia*. 1. Bratislava: Akadémia PZ - K kriminológii, 2004. ISBN 80-8054-326-7.

KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-813-4.

LAŠEK, Jan. *Sociální psychologie II*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-116-7.

MAREŠOVÁ, Alena, Petr KOTULAN a Milada MARTINKOVÁ. *Sonda do problematiky osob v ČR poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-034-X.

MAREŠOVÁ, Alena. *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 302 s.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální a postpenitenciární péče*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 1999. 82 s.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6.

SCHEINOST, Miroslav. *Kriminalita očima kriminologů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. ISBN 978-80-7338-096-0.

SCHEINOST, Miroslav. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2013. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-135-6.

SUCHÝ, Oldřich. *Příčiny a prevence recidivy*. Vyd. 1. Praha Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, 1983.

SUCHÝ, Oldřich. *Recidiva. Komparativní studie*. Vyd. 1. Praha Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, 1971.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3. rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0841-3.

VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ, J. *Sociální práce s pachateli*, Praha: Leges, 1992.

ŠTĚRBA, Vladislav. *Penologie*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2007. ISBN 978-80-86795-48-5.

ZEMAN, Petr. *Veřejnost a trestní politika*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-113-4.

ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-312-4.

Internetové zdroje

BROWN, Brian a Greg JOLIVETTE. *A Primer: Three Strikes - The Impact After More Than aDecade* [online]. 2005 [cit.2016-03-06].Dostupné z:
http://www.lao.ca.gov/2005/3_strikes/3_strikes_102005.htm.

Infodata - Statistické ročenky [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z:
<http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>.

KARABEC, Zdeněk a Šárka BLATNÍKOVÁ. K problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody. *Kriminalistika* [online]. 2004, roč. XXXVII, č. 3. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z:
<http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalistika-728588.aspx?q=Y2hudW09Ng%3d%3d>.

Kriminalita - Policie České republiky. *Úvodní strana - Policie České republiky* [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita>.

MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-7357-606-6. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Vezenstvi.pdf.

Nová šance, z.s. [online]. ©2010 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.koblov.cz/>.

Probační a mediační služby České republiky [online]. ©2002-2016 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/>.

Romodrom [online]. ©2012 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.romodromcz.cz/new/index.php>.

Rubikon centrum - Sdružení pro probaci a mediaci v justici [online]. ©2012 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.rubikoncentrum.cz/>.

SARPO. In: *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/sarpo.pdf.

Statistické ročenky Vězeňské služby. *Vězeňská služba České republiky* [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

Za branou [online]. ©2010-2016 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: <http://www.zabranou.cz/>.

Legislativa

Česko. Zákon č. 169 ze dne 30. června 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 58, s. 3170-3187. Dostupné také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=169/1999&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Česko. Zákon č. 40 ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2009, částka 11, s. 354-464. Dostupné také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=40/2009&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Česko. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ze dne 21. prosince 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 110, s. 7568-7586. Dostupné také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=345/1999%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Česko. Zákon č. 141 ze dne 29. listopadu 1961 o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1961, částka 66, s. 513-576. Dostupné také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=141/1961&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Česko. Ústavní zákon č. 23 ze dne 9. ledna 1991, kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky. In: *Sbírka zákonů České a Slovenské Federativní Republiky*. 1991, částka 6, s. 114-121. Dostupné také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=23/1991&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Zjištěné, objasněné skutky a skutky spáchané recidivisty za rok 2010-2014..	28
Tabulka 2 - Počty stíhaných, vyšetřovaných osob a podíl recidivistů v letech 2010-2014.	29
Tabulka 3 - Počty odsouzených osob celkem a podíl recidivistů označených soudem v letech 2010-2014	29
Tabulka 4 - Složení odsouzených dle již vykonaných VTOS v letech 2011-2012	30
Tabulka 5- Složení odsouzených dle již vykonaných trestů odnětí svobody v letech 2013-2014	31
Tabulka 6 - Věk respondentů.....	63
Tabulka 7 - Věk respondentů dle pohlaví.....	63
Tabulka 8 - Rodinný stav respondentů	64
Tabulka 9 - Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů	64
Tabulka 10 - Zpřísňují se tresty pro pachatele TČ?.....	65
Tabulka 11 - Odpovědi dle pohlaví na otázku: Zpřísňují se tresty pro pachatele TČ?	66
Tabulka 12 - Zavedli byste u nás koncepci Tříkrát a dost?	66
Tabulka 13 - Odpovědi dle pohlaví na otázku: Zavedli byste u nás koncepci Tříkrát a dost?	66
Tabulka 14 - Jsou v dostatečné míře ukládány alternativní tresty?	67
Tabulka 15 - Zaměstnali byste recidivistu?	68
Tabulka 16 - Jak se zachováte, pokud byste běžně v životě přišel do kontaktu s recidivistou?	69
Tabulka 17 - Změnil by se Váš vztah k blízké osobě, pokud byste zjistil, že byla několikrát ve VTOS?	70
Tabulka 18 - Jak byste reagoval, kdyby Vaše dítě žilo s recidivistou?	71
Tabulka 19 - Potřebují lidé propuštění z věznice pomoc?.....	72
Tabulka 20 - Je pomoc poskytovaná propuštěným osobám z VTOS dostačující?.....	73
Tabulka 21 - Byli byste ochotni zapojit se do preventivního programu zaměřeného proti recidivě?.....	73
Tabulka 22 - Jak by se dalo dle Vás zabránit recidivě u osob propuštěných z VTOS?	74
Tabulka 23 - Jaké jsou dle Vás hlavní důvody opakování trestné činnosti?	76

Seznam grafů

Graf 1 Podíl poprvé vězněných osob a recidivistů za rok 2011	31
--	----

Seznam příloh

Příloha A: Dotazník

Příloha A

Dobrý den,

jmenuji se Kateřina Bakešová a obracím se na Vás s prosbou o vyplnění krátkého dotazníku, jehož výsledky budou použity pro účely mé diplomové práce na téma Recidiva osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody.

U každé otázky označte jednu odpověď (nebo napište slovy). Dotazník je zcela anonymní.

1) Jaké je vaše pohlaví?

- a) Muž
- b) Žena

2) Kolik je vám let?

3) Jaký je Váš rodinný stav?

- a) Ženatý/vdaná
- b) Rozvedený/á
- c) Rozvedený s družkou/rozvedená s druhem
- d) Svobodný/á
- e) Svobodný s družkou/svobodná s druhem
- f) Vdovec/vdova

4) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) Nedokončené základní vzdělání
- b) Základní vzdělání
- c) Střední vzdělání bez maturity (výuční list)
- d) Střední vzdělání s maturitou
- e) Vysokoškolské vzdělání

5) Myslíte si, že se ukládané tresty pro pachatele trestných činů zpřísnují?

- a) Ano
- b) Ne

6) Pokud byste podnikali, zaměstnali byste osobu, která byla již několikrát ve výkonu trestu odnětí svobody?

- a) Ano
- b) Ne

7) **Jaké jsou dle Vás hlavní důvody opakování trestné činnosti?**

.....
.....

8) **V některých státech USA platí tzv. koncepce „Tříkrát a dost“ (při opakování trestných činů, např. i za drobné krádeže, soud ukládá tvrdé tresty), zavedli byste tuto koncepci i u nás?**

a) Ano

b) Ne

9) **Pokud byste běžně v životě přišel do styku s někým, kdo byl vícekrát ve výkonu trestu odnětí svobody, jak se zachováte?**

.....

10) **Změnil by se Váš vztah k blízké (známé) osobě, pokud byste zjistil/a, že byla opakovane uvězněna za spáchané trestné činy?**

a) Ano

b) Ne

Odpovědi na otázky 11-14 vyznačte v tabulce

11) **Potřebují dle Vás lidé propuštění z věznice pomoc?**

12) **Myslíte si, že pomoc (ze strany státu a nestátního sektoru) poskytovaná osobám propuštěným z věznice je dostačující?**

13) **Byli byste ochotni zapojit se jako dobrovolníci do preventivního programu zaměřeného proti opakování páchaní trestné činnosti u osob propuštěných z věznice?**

14) **Jsou dle Vás v dostatečné míře ukládány alternativní tresty (domácí vězení, obecně prospěšné práce apod.)?**

Odpověď Otázka	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne
11)				
12)				
13)				
14)				

15) Jak byste reagoval, kdyby vaše dítě žilo s osobou, která byla vícekrát uvězněna?

.....

16) Jakým způsobem by se dalo dle vás zabránit opakovanému páchání trestných činů u osob propuštěných z věznice?

.....

....

Děkuji za Váš čas a vyplnění dotazníku.